

บทที่ ๔

แนวทางในการพัฒนารูปแบบและการบริหารจัดการ พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม

การอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านของโลกมีประวัติความเป็นมายาวนาน นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มเห็นคุณค่าของที่ตกทอดสืบต่อมาในแง่ของความคิด และความทรงจำในอดีต ความรู้สึกร่วมกันในศาสตร์แห่งความงามทางสุนทรียภาพและความเข้าใจในคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ซ่อนอยู่ ความคิดของมนุษย์ต่อสิ่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแง่มุมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นที่มาที่ใช้ในการดำรงไว้ซึ่งโบราณสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถาน อันมีพัฒนาการสู่แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน^๑

แม้ว่าจิตสำนึกต่อคุณค่าของอดีตไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันทั่วโลก หากมีพัฒนาการอย่างค่อยเป็นค่อยไป แนวคิดที่เกิดขึ้นในแต่ละส่วนต่าง ๆ ของโลกมิได้เกิดขึ้นเป็นแบบฉบับเดียวกัน หากมีอิสระตามลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องที่ อันเนื่องมาจากผลิตผลทางความคิดที่แตกต่างกันตามแต่ละวัฒนธรรม แนวคิดและวิธีการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน สามารถแบ่งออกได้ตามยุค ตามช่วงเวลาต่าง ๆ โดยแต่ละยุคนั้นจะเน้นในเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาของคนในชุมชน และคนในท้องถิ่น ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ การอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานของไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๔.๒ แนวคิดในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน

๔.๓ แนวทางในการพัฒนารูปแบบ และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในอนาคต

๔.๔ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ การอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานของไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

^๑สัมภาษณ์ พระครูสิริปัญญาวิวัฒน์ (บุญสม ผลญาณ), ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดสำโรง,
๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

กิจการพิพิธภัณฑสถานเกิดขึ้นในประเทศไทยมาแล้วกว่า ๑๔๗ ปี จากระยะเริ่มแรกจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการทางการบริหาร การจัดการ และบทบาทหน้าที่เป็นลำดับเรื่อยมาได้ ๑๐ ระยะ^๒ คือ

ระยะที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๙๕ – ๒๔๑๑) ระยะนี้เป็นระยะเริ่มต้นของการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ทรงจัดพิพิธภัณฑสถานขึ้น ณ พระที่นั่งราชฤดี สำหรับเป็นที่จัดแสดงวัตถุที่พระองค์ ทรงรวบรวมไว้ ตลอดจนสิ่งของที่นานาประเทศส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นทาง พระราชไมตรี ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถานสำหรับเป็นที่จัดแสดงวัตถุ โดยเฉพาะ เมื่อมีแขกเมืองเข้าเฝ้าฯ พระองค์ ทรงนำชมพิพิธภัณฑสถานในพระราชฐานนี้เสมอ บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในระยะเริ่มแรกนี้จึงเป็นการเชิดชูพระบารมีส่วนพระองค์รัชกาลที่ ๔ โดยเฉพาะ หรือเป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์นั่นเอง

ระยะที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๑๒ – ๒๔๒๙) สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ระยะแรกกิจการพิพิธภัณฑสถานในระยะนี้เจริญรุดหน้าไปมาก พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง หอทองคองเดียว หรือศาลาสหทัยสมาคม สำหรับเป็นที่จัดแสดงวัตถุแทนที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถาน และเรียกกันทั่วไปว่า “มิวเซียมบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในระยะนี้นอกจากรับใช้ส่วนพระองค์แล้วยังรับใช้ประชาชนทั่วไปด้วย โดยพระองค์ทรงอนุญาตให้ประชาชนเข้าชมได้เป็นครั้งแรก เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๔๑๗ พพิธภัณฑสถานแห่งนี้จึงนับเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกของประเทศที่เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม จากการเปิดพิพิธภัณฑสถานในพระบรมมหาราชวังครั้งนี้ทำให้เกิดความสนใจสะสมวัตถุกันทั่วไป ข้าหลวงและกรมการเมืองต่างๆ เริ่มสะสมวัตถุไว้ตามที่ว่าการแห่งที่สำคัญ คือ “อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน” ซึ่งได้กลายมาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทรเกษมในปัจจุบัน

ระยะที่ ๓ (พ.ศ. ๒๔๓๐ – ๒๔๕๒) สมัยรัชกาลที่ ๕ ระยะหลัง ระยะนี้เริ่มตั้งแต่มีการย้ายวัตถุจาก ศาลาสหทัยสมาคมมาจัดแสดงที่พระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าแทน (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครในปัจจุบัน) ในระยะนี้ประเทศไทยกำลังมีการปรับปรุงบริหารราชการแผ่นดินใหม่ มีการจัดตั้งกระทรวงและกรมต่างๆ เพิ่มขึ้น รวมทั้งการปฏิรูปการศึกษา ทำให้พิพิธภัณฑสถานในระยะนี้มีการเปลี่ยนฐานะและสังกัดบ่อยมาก กล่าวคือ พ.ศ. ๒๔๓๑ พพิธภัณฑสถานมีฐานะเป็นกรมสังกัดกระทรวงวัง พ.ศ. ๒๔๓๒ โอนพิพิธภัณฑสถานไปสังกัดกรมศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๓๔ จัดตั้งกระทรวงธรรมการ มีหน่วยงานแรกตั้งในระดับกรม ๔ กรม คือ กรมศึกษาธิการ กรมพยาบาล กรมพิพิธภัณฑสถาน และกรมการศาสนา พ.ศ. ๒๔๔๐ กรมพิพิธภัณฑสถานถูกยุบฐานะลงไปสังกัดกองบัญชา กรมกลาง กระทรวงธรรมการ พ.ศ. ๒๔๔๑ พพิธภัณฑสถานย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการ กระทรวง ธรรมการ สาเหตุของการเปลี่ยนสังกัดกลับไปมาและบ่อยครั้งในระยะนี้คงเป็นเพราะความสับสนในเรื่องบทบาทหน้าที่ ซึ่งตามความเข้าใจแต่เดิมนั้น พพิธภัณฑสถานเป็นเพียงสถานที่จัดแสดงสิ่งของเพื่อสนองความต้องการอยากรู้อยากเห็นเท่านั้น แต่เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษา

^๒ จิรา จงกล, “พัฒนาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในประเทศไทย กรมศิลปากร” (กรุงเทพมหานคร : มปท.), ๒๕๒๕, หน้า ๒๐-๒๓.

คำจำกัดความของการศึกษาในรูปแบบใหม่มีความหมายกว้างกว่าการศึกษาในรูปแบบเก่ามาก พิพิธภัณฑสถานก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามความหมายใหม่ จนในที่สุด เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น ได้ให้เหตุผลในการโอนกรมพิพิธภัณฑสถานไปขึ้นกับ กรมศึกษาธิการว่า “เพราะมิวเซียมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ” และเช่นเดิมเมื่อหมดสมัย เจ้าพระยาภาสกรวงศ์แล้วก็มี การเปลี่ยนสังกัดต่อมาอีกหลายครั้ง พิพิธภัณฑสถานในระยะนี้เป็นประเภททั่วไปมีวัตถุประสงค์แสดงหลากหลายชนิดตามที่เจ้าหมื่นศรีสรักษ์ เจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานตอนปลายระยะได้เสนอขอปรับปรุงและจัดแสดงให้เป็นหมวดหมู่ภายหลังจากการศึกษาดูงานพิพิธภัณฑสถานในยุโรป

ระยะที่ ๔ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘) รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเนื่องถึงตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระยะนี้มีชาวยุโรปเข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่พ่อค้าไปจนถึงนักวิชาการสาขาต่างๆ โดยเฉพาะ นักประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้มีการสะสมของเก่า ของหายาก และนำกลับไปประเทศของตน ทำให้ประเทศไทยเริ่มมีปัญหาการสูญหายของ ศิลปโบราณวัตถุ พร้อมทั้งการเสียหายของโบราณสถานที่เกิดจากการลักลอบขุดค้น โดยมีได้รับอนุญาต ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมี พระบรมราชโองการให้มี “ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ ” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยมีสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ รับผิดชอบในเรื่องดังกล่าว จากสาเหตุการสูญหายของศิลปโบราณวัตถุดังที่กล่าวมา จึงทำให้บทบาทในการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานเริ่มเด่นชัดขึ้น และกลายเป็นบทบาทหลักและเป็นบทบาทสำคัญที่เป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในระยะต่อมา จนถึงปัจจุบัน พร้อมกับความเข้าใจของชาวบ้านทั่วไปว่าพิพิธภัณฑสถาน คือ สถานที่เก็บของเก่า ของโบราณ

ระยะที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๔) เริ่มตั้งแต่มีประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภาให้มีหน้าที่บำรุงกิจการทางวรรณคดี โบราณคดี และศิลปการ โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสภา พระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นอุปนายกแผนกโบราณคดี และศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เป็นเลขานุการ ในระยะนี้มีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ และพระราชบัญญัติจัดตั้ง พิพิธภัณฑสถาน พร้อมกับมีการปรับปรุงและจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานทั่วทั้ง จากพิพิธภัณฑสถานประเภททั่วไป เป็นประเภทศิลปและโบราณคดี ด้วยมีสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการจัดแสดง คือ เพื่อการเก็บรวบรวมรักษาศิลปโบราณวัตถุของประเทศไม่ให้สูญหายในเวลานั้นวัตถุสิ่งของในหมวดอื่นเสียหายจนยากแก่การจัดแสดง เช่น สัตว์สตัฟฟ์ เป็นต้น มีสิ่งของที่เป็นศิลปโบราณวัตถุมากกว่าอย่างอื่น โดยเฉพาะศิลปวัตถุที่สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพเก็บสะสมมาตั้งแต่เมื่อครั้งว่าการกระทรวงมหาดไทยมีผู้เชี่ยวชาญในเรื่องศิลปะ และโบราณคดี คือ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ซึ่งเป็นเลขานุการราชบัณฑิตยสภา และพระยาโบราณราชธานินทร์ที่เคยชุดแต่งบุนนาคโบราณสถานในพระนครศรีอยุธยา และเคยจัดตั้งอยุธยาพิพิธภัณฑสถานมาแล้ว เป็นอุปนายกแผนกโบราณคดี จากสาเหตุทั้ง ๔ ข้อ ที่กล่าวมา ทำให้พิพิธภัณฑสถานได้รับการปรับปรุงใหม่เป็นประเภทศิลป และโบราณคดี ทั้งที่แต่เดิมนั้น สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพทรงวางแนวทางการจัดแสดงไว้หลายด้าน มีเรื่องราวที่หลากหลายเพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาทุกด้านของความเป็นไทยและทรงตั้งพระทัยจะให้ มีชื่อ

ว่า “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” แต่เมื่อการจัดแสดงไม่เป็นไปตามพระประสงค์เดิม พิพิธภัณฑสถานที่ปรับปรุงใหม่จึงมีชื่อว่า “พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร” เจตนาในการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานในครั้งนี้ นอกจากเพื่อการเก็บรวบรวมรักษา ศิลปโบราณวัตถุเป็นสำคัญแล้ว ยังมุ่งหวังเพื่อการศึกษาของประชาชนด้วย แต่เมื่อการจัดแสดงแล้วก็ไม่มีคนมาดู

ระยะที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๐) ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และมีการจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พิพิธภัณฑสถานมีฐานะเป็นกองๆ หนึ่งมีชื่อว่า “กองพิพิธภัณฑสถานและโบราณคดี” และในปีเดียวกันนั้นได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “กองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ” พิพิธภัณฑสถานในระยะนี้ไม่ค่อยมีบทบาทอะไรมากนัก เพราะอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ

ระยะที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๕๐๔) ระยะนี้เริ่มตั้งแต่มีการปรับปรุงการบริหารงานกรมศิลปากรใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ มีการตั้งกองโบราณคดีขึ้นมาแทนกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ ส่วนงานพิพิธภัณฑสถานให้เหลือเป็นฝ่ายๆ หนึ่ง ในกองโบราณคดี การแบ่งส่วนราชการ กรมศิลปากรใหม่ในครั้งนี้จะเห็นได้ชัดว่าให้ความสำคัญกับงานด้านโบราณคดีมากกว่างานพิพิธภัณฑสถาน ทั้งที่ตามหลักสากลงานโบราณคดีจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของงานพิพิธภัณฑสถาน การให้ความสำคัญกับงานพิพิธภัณฑ์นี้ มาจากสาเหตุที่ประเทศมีแหล่งโบราณสถานมาก และงานด้านโบราณคดีก็มีความก้าวหน้ามาก อีกสาเหตุหนึ่งคือ มีการจัดตั้งสถานศึกษาที่ดำเนินการสอนในทางนี้ กองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุเดิมจึงเป็นหน่วยงานรองรับนักศึกษาที่จบทางด้านศิลปและโบราณคดีเป็นอย่างดี เมื่อผู้มีความรู้ในทางเดียวกันมาทำงานในที่เดียวกันการพัฒนางานจึงเน้นหนักไปทางเดียวกัน ด้วยเหตุนี้งานด้านโบราณคดีจึงพัฒนาและสำคัญมากกว่างานด้านพิพิธภัณฑสถาน กองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุจึงต้องถูกยุบตั้งที่กล่าวมา ส่วนงานพิพิธภัณฑสถานถึงแม้จะเคยมีความสำคัญมาก่อนแต่ไม่มีสถานศึกษาที่เปิดสอนโดยตรงจึงไม่มีผู้รู้การพัฒนางานจึงสู่งานด้านโบราณคดีไม่ได้ บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานในระยะนี้จึงเน้นที่การรวบรวมรักษาศิลปโบราณวัตถุเป็นหลัก ผู้เข้าชมที่จะได้รับประโยชน์จากการจัดแสดงจึงเป็นผู้มีความรู้ทางด้านศิลปและโบราณคดีเท่านั้น

ระยะที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๑๗) ระยะนี้เริ่มตั้งแต่มีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ออกมาบังคับใช้ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติฉบับนี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานเป็นอย่างมาก โดยเป็นแนวทางจัดการงานพิพิธภัณฑสถานและงานโบราณคดีซึ่งเป็นงานที่มีเนื้อหาของงานเหมือนกันให้สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และกรมศิลปากรได้ใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นแนวนโยบายในการบริหารและจัดการพิพิธภัณฑสถานมาจนถึงทุกวันนี้ ในระยะนี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เริ่มมีความเคลื่อนไหวเพื่อจัดการศึกษาแก่สาธารณชนอย่างมีแบบแผน แต่ก็ยังไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงมีแต่เพียงคณะทำงานเท่านั้น ในส่วนการจัดแสดงมีการนำเนื้อหาในหมวดอื่นมาจัดแสดงเพิ่มขึ้น เช่น ทางด้านมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา โดยมีการจัดแสดงเป็นครั้งแรกพร้อมกับการเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖

ระยะที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๓๘) ระยะนี้สภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้เปลี่ยนไปจากระยะที่ผ่านมามาก การศึกษามีการขยายตัว ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ และความต้องการทางการศึกษามากขึ้น พิพิธภัณฑสถานจึงต้องปรับปรุงบทบาทหน้าที่ให้เป็นไปตามความ

ต้องการของสังคม พิพิธภัณฑสถานในระยะนี้จึงมีเพิ่มขึ้นทั้งประเภทและปริมาณ การพัฒนาพิพิธภัณฑที่ถือเป็นการเริ่มต้นในสมัยนี้ คือ การแยกงานพิพิธภัณฑออกมาจากกองโบราณคดี แล้วตั้งชื่อเป็นกองใหม่เป็น “กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” ภายใต้สังกัดกรมศิลปากรเช่นเดิม การพัฒนาพิพิธภัณฑในระยะนี้จึงเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเกิดใหม่อีกเป็นจำนวนมากและกระจายอยู่ในส่วนต่างๆ ของประเทศ ส่วนการจัดแสดงนั้นมีหลากหลายเนื้อหาและรูปแบบมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา เนื้อหาที่ใช้ในการจัดแสดงนอกจากประเภทศิลปะและโบราณคดีแล้ว ยังมีเนื้อหาวิชาใหม่ๆ นำมาจัดแสดงเพิ่มขึ้น เช่น เนื้อหาทางด้านมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา ธรณีวิทยา ประวัติศาสตร์เมืองและเรื่องราวของบุคคลสำคัญในเมืองหรือจังหวัดนั้นๆ ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นตั้งอยู่ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑสถานระดับภาคและระดับจังหวัด บทบาทหน้าที่สำคัญของพิพิธภัณฑในระยะนี้ได้รับการยกขึ้นเป็นงานและฝ่าย เช่นเดียวกับงานด้านการศึกษา ได้มีการตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นครั้งแรก “งานการศึกษาและประชาสัมพันธ์” และยกฐานะขึ้นเป็น “ฝ่ายบริหารการศึกษาและประชาสัมพันธ์” ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑในระยะนี้มีมากกว่าทุกระยะที่ผ่านมา

ระยะที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๓๙ – ปัจจุบัน) ในระยะนี้มีการรวมกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเข้ากับกองโบราณคดีและตั้งเป็นหน่วยงานใหม่มีฐานะใหญ่กว่ากองแต่เล็กกว่ากรมอยู่ในสังกัดกรมศิลปากรเช่นเดิมมีชื่อว่า “สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” เหตุผลในการรวมกันของทั้งสองกองในครั้งนี้เพื่อการบริหารจัดการเป็นเหตุผลหลัก โดยมีเหตุผลสนับสนุน คือ ทั้งสองกองมีเนื้อหาวิชาเหมือนกัน การให้เหตุผลเช่นนี้นับว่าไม่ยุติธรรมนักสำหรับกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ได้พัฒนางานพิพิธภัณฑที่ก้าวหน้าข้ามพ้นงานศิลปะและโบราณคดีไปแล้ว แต่กองโบราณคดีที่เคยมีอิทธิพลและเคยเป็นหน่วยงานที่ควบคุมดูแลพิพิธภัณฑมาก่อนก็อ้างเหตุผลคล้ายกับว่างานพิพิธภัณฑไม่มีการพัฒนา ไม่มีความก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในระยะนี้จึง หวนกลับคืนย้อนหลังเหมือนเมื่อครั้งระยะที่ ๕ ที่มีการก่อตั้งราชบัณฑิตยสภาในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ งานต่างๆ ที่กำลังพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้องที่ดีก็หลงทิศหลงทาง งานการศึกษาที่นานาชาติถือเป็นงานสำคัญของพิพิธภัณฑยุคใหม่ก็ต้องกลับไปจุดเริ่มต้นอีกครั้ง จนกระทั่งมีการตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้มีการแยกสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติออกเป็น “สำนักโบราณคดี” และ “สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” ทำให้งานด้านพิพิธภัณฑมีหน่วยงานที่ใหญ่กว่ากองอีกครั้งหนึ่ง

บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑที่มีต่อสังคมนั้น โดยเฉพาะพิพิธภัณฑท้องถิ่นได้ถูกปรับเปลี่ยนเสมอมา เป็นไปตามกลไกทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา ตลอดจนเรื่องของบทบาทและหน้าที่ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาไม่สามารถทำหน้าที่ต่อสังคมได้อย่างสมบูรณ์และกลายเป็นพิพิธภัณฑที่ตายลงในที่สุด” หรือกลายเป็นเพียงสถานที่ที่รวบรวมของเก่า คร่ำครี เติมไปด้วยฝุ่น ไร ขาดการดูแล การจัดแสดงก็ขาดการเล่าเรื่องที่คนทั่วไปอยากรู้อยากศึกษา ถึงแม้ว่าวัตถุ

“ศรีศักร วัลลิโภโก, “พัฒนาการของพิพิธภัณฑท้องถิ่นในประเทศไทย”, เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พิพิธภัณฑท้องถิ่นในประเทศไทย ๒๓-๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๙, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ศูนย์มนุษยวิทยาสรินทร มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.

ต่าง ๆ จะเต็มไปด้วยคุณค่าทั้งทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ดังที่ปรากฏเมื่อครั้งยุคก่อตั้งพิพิธภัณฑ์^๔

ในอดีตจนถึงปัจจุบันพิพิธภัณฑ์มีบทบาทที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่ที่แสดงถึงความมั่งคั่งร่ำรวยของราชวงศ์ ขุนนาง หรือชนชั้นสูงในยุโรปนับตั้งแต่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ซึ่งเป็นค่านิยมเฉพาะกลุ่ม ต่อมาในสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม พิพิธภัณฑ์เป็นสถานที่ที่แสดงถึงอำนาจที่มีเหนือดินแดนอื่น ๆ เป็นยุคของการล่าอาณานิคม เช่น จักรวรรดิอังกฤษ ที่สามารถขยายดินแดนได้อย่างกว้างขวางจนได้รับฉายา “ดินแดนพระอาทิตย์ไม่ตกดิน” ที่รู้จักกันคือ สหราชอาณาจักร (Great Britain) โดยมีพิพิธภัณฑ์ที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่นี้คือ “บริติชมิวเซียม” (พิพิธภัณฑ์ของชาติบริติช) ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ. ๑๗๕๓

พิพิธภัณฑ์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ พิพิธภัณฑ์มีบทบาทที่สำคัญต่อการเมือง ในช่วงนั้นสื่อยังมีไม่มาก ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ได้รับข่าวสารจากวิทยุจะเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะดี เนื่องจากมีราคาแพง หนังสือพิมพ์ยังไม่ทันสมัย จึงทำให้พิพิธภัณฑ์มีบทบาทในการนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร และการรณรงค์ทางการเมืองระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก และส่งผลให้แต่ละประเทศในยุโรปหันมาส่งเสริมกิจการพิพิธภัณฑ์เป็นอันมาก และพิพิธภัณฑ์เองก็เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ทางการเมืองของประเทศได้เป็นอย่างดี ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ได้แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มทางการเมือง คือ กลุ่มประเทศประชาธิปไตย ที่ใช้พิพิธภัณฑ์ในการศึกษาถึงวิชาการ วิทยาการสมัยใหม่ ส่วนอีกกลุ่ม คือ กลุ่มประเทศสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ มีการนำเสนอที่แตกต่างจากกลุ่มแรก คือ ไม่แสดงวัตถุ แต่เป็นการแสดงที่เปรียบให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมทางสังคม เช่น สังคมทาส ศักดินาและทุนเสรีนิยมกับวัฒนธรรมแบบกลุ่มประชาธิปไตย จะเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในยุคก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้น ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างชัดเจน และมีบทบาทอย่างมากในการสร้างการรับรู้ของคนในสังคมโดยตรง อย่างไรก็ตามบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวถูกลดลงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากผู้คนหันไปให้ความสนใจในวัตถุ วิทยาการสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น พิพิธภัณฑ์หลายแห่งได้ปิดตัวลง^๕

ในประเทศไทยเอง พิพิธภัณฑ์เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ แต่ก็ยังเป็นเพียงสถานที่ที่ส่วนพระองค์ที่สร้างขึ้นแบบเดียวกันกับราชสำนัก ขุนนางในยุโรป ไม่ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม ในยุคแรกของพิพิธภัณฑ์ในสังคมไทยก็เป็นเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศเมื่อยุคแรกเริ่ม ที่พยายามทำให้ต่างชาติเห็นว่าเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมที่ดี บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยที่มีความชัดเจนมากขึ้นในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลได้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากรมี “กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี” เป็นกองหนึ่ง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “กองพิพิธภัณฑ์

^๔สัมภาษณ์ พระครูพิทักษ์สุขวัฒน์ (พเยาว์ เตชธมโม), ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์วิถีชีวิตชาวนาลุ่มน้ำนครชัยศรี, ๒๐ มกราคม ๒๕๕๖.

^๕สัมภาษณ์ นายประดับ โปธิกาญจนวัตร, ผู้อำนวยการส่วนกิจกรรมและการเรียนรู้, ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

และโบราณวัตถุ ” แต่ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “กองโบราณคดี ” ทำหน้าที่ดำเนินกิจการพิพิธภัณฑสถานและดูแลรักษาโบราณสถานทั่วพระราชอาณาจักร และได้ประกาศตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนครขึ้นเป็นแห่งแรก คือ “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ จากพัฒนาการความเป็นมาดังกล่าวเป็นผลให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไม่สามารถเป็นสถาบันที่มีการบริหารจัดการตามหลักสากลได้จนบัดนี้

๔.๒ แนวคิดในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถาน

๑) แนวคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน

สาเหตุของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ วิธี คือ ๑.เกิดจากการมีวัตถุสะสมเกิดจากการสะสมวัตถุของเอกชน สถาบัน หน่วยงาน วัด สถานศึกษา โดยมีสาเหตุของการสะสมที่แตกต่างกันออกไป วัตถุที่สะสมไว้ไม่ว่าจะสะสมด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตาม เมื่อมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น การสะสมก็พัฒนาไปเป็นพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชม วัตถุสะสมซึ่งแรกเริ่มมีจำนวนน้อย เมื่อมีจำนวนเพิ่มขึ้น ไม่สามารถเก็บและแสดงอยู่ในมุมในห้องเล็กๆ ได้ จึงต้องการอาคารสถานที่เฉพาะ เจ้าของวัตถุสะสมก็ต้องมองหาอาคารที่มีขนาดกว้างขวางพอสมควร และเป็นเอกเทศ เข้าถึงได้ง่ายทั้งที่เป็นอาคารที่มีอยู่แล้วหรือปลูกสร้างอาคารขึ้นใหม่พัฒนาการของการสะสมวัตถุมาเป็นพิพิธภัณฑสถานนี้ สาเหตุส่วนใหญ่ของการเกิดพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑสถานขนาดใหญ่และพิพิธภัณฑสถานขนาดเล็ก เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พัฒนาจากวัตถุสะสมส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิพิธภัณฑสถานบ้านจิม ทอมสัน เกิดจากบ้านพักอาศัยและสะสมของ Mr.Jim Thomson พิพิธภัณฑสถานบ้านจำ หวังวัดพิชัยโลก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก เกิดจากการสะสมของเจ้าคณะอำเภอสวรรคโลกในอดีต พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดมณีมาวาส เกิดจากการสะสมของเจ้าอาวาสวัดมณีมาวาส พิพิธภัณฑสถานและแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว จังหวัดลพบุรี เกิดจากการขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมาก ซึ่งเก็บไว้ที่วัดโป่งมะนาว พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดม่วง จังหวัดลพบุรี เกิดจากการสะสมของอดีตเจ้าอาวาสวัดม่วง พิพิธภัณฑสถานกองคอน ของศิริราชพยาบาล ฯลฯ ๒.เกิดจากการที่มีอาคารที่มีคุณค่าต้องการอนุรักษ์อาคารที่มีความสำคัญ สวยงาม หรือเก่าแก่ไว้และเพื่อให้ใช้อาคารนั้นคุ้มค่าจึงเป็นพิพิธภัณฑสถาน เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ ใช้อาคารโบราณสถานซึ่งเดิมเป็นโรงกษาปณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี น่าน ราชบุรี เดิมเป็นอาคารศาลากลางจังหวัดซึ่งย้ายออกไปสร้างอาคารใหม่ อาคารเก่าซึ่งเป็นโบราณสถานต้องอนุรักษ์ไว้ จึงจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ เดิมเป็นที่ทำงานของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการนำเอาศิลปะสมัยใหม่เข้ามาในประเทศไทย และเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นอาจารย์สอนศิลปะซึ่งมีลูกศิษย์มากมาย ลูกศิษย์ต้องการอนุรักษ์ห้องทำงานของศาสตราจารย์ศิลป์ไว้ แม้ว่าจะไม่เก่าพอที่จะเป็นโบราณสถาน แต่เป็นที่ทำงานของบุคคลสำคัญ จึงจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑสถานบางกอก หรือพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกรุงเทพมหานครเขตบางรัก เป็นบ้านพักอาศัยซึ่งบิดามารดาของอาจารย์วรารักษ์ สุรัสวดี อาจารย์วรารักษ์ผู้เป็นเจ้าของต้องการอนุรักษ์บ้านไว้ จึงยกทั้งบ้านและของสะสมภายในบ้านให้เป็นพิพิธภัณฑสถาน ๓.เกิดจากความคิดที่จะสร้างสถาบันเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ การเกิดพิพิธภัณฑสถานโดยวิธีนี้ เป็นแนวทางของการเกิดพิพิธภัณฑสถานที่เกิดขึ้นหลังจากสองวิธีแรกที่กล่าวมาแล้ว โดยเริ่มต้นจากความต้องการให้มีสถานที่เก็บอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม หรือความต้องการให้มี

สถานที่จัดแสดงวัตถุต่างๆ เพื่อการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานเหล่านี้มักเริ่มดำเนินการด้วยการศึกษาค้นคว้าหาเรื่องราวที่จะจัดแสดงแล้วจึงรวบรวมวัตถุมาจัดแสดง ซึ่งมักจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานของหน่วยงาน หรือสถานศึกษา ตัวอย่างของพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นโดยวิธีนี้ เช่น ศูนย์การศึกษาประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ มหาวิทยาลัยบูรพา การเริ่มต้นจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานโดยวิธีที่ ๓ คือ เริ่มจากความคิดจะตั้งพิพิธภัณฑ์สถานก่อนอื่นแล้วจึงดำเนินการในขั้นต่อไปนี้เป็นแนวทางที่น่าจะเกิดปัญหาตามมาน้อยที่สุด เพราะเป็นการเริ่มต้นที่มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางในการดำเนินงาน และมีปัจจัยอื่นมาเป็นที่จำกัดน้อยกว่าการเริ่มจากการมีวัตถุสะสม ซึ่งอาจไม่ได้จำกัดขอบเขตของการสะสม ทำให้มีวัตถุสะสมหลากหลาย ซึ่งอาจเข้าหรือไม่เข้ากันกับเรื่องราวที่ต้องการจัดแสดงก็ได้ และถ้าจะนำวัตถุสะสมประเภทต่างๆทุกประเภทออกมาเข้าจัดแสดงให้คนชม ก็จะทำให้เนื้อเรื่องที่จัดแสดงไม่มีความต่อเนื่องกัน^๖

๒) แนวคิดรวบยอดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

การสะสมวัตถุที่แตกต่างกันออกไป ได้กลายมาเป็นแนวคิดรวบยอดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ การจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานต้องมีการกำหนด หรือวางนโยบายของพิพิธภัณฑ์ ว่าพิพิธภัณฑ์แห่งนี้จะจัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์สูงสุดในด้านใด แล้วใช้แนวคิดรวบยอดนั้นเป็นแนวทางในการดำเนินกิจการต่างๆของพิพิธภัณฑ์ และเมื่อใดที่เกิดปัญหาหรือต้องมีการตัดสินใจ การตัดสินใจแต่ละครั้งจะต้องยึดแนวคิดรวบยอดเป็นหลัก แนวคิดรวบยอดของพิพิธภัณฑ์อาจแบ่งได้เป็น ๓ แนวคิด คือ ๑. แนวคิดรวบยอดในการอนุรักษ์วัตถุสะสม เพราะพิพิธภัณฑ์เล็งเห็นว่าวัตถุสะสมเป็นของมีคุณค่า จำเป็นต้องรักษาไว้ในสภาพดีให้มากที่สุด ด้วยเหตุนี้ในการจัดแสดง การนำออกให้บริการจึงต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของวัตถุเป็นหลัก ความสวยงาม และการให้ผู้ชมได้เรียนรู้จับต้องจึงเป็นรอง ๒.แนวคิดรวบยอดในการศึกษาค้นคว้า เป็นการการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อให้บริการแก่ผู้ต้องการศึกษาโดยใช้วัตถุเป็นสื่อ พิพิธภัณฑ์ที่มีแนวคิดรวบยอดชนิดนี้ มักจะเก็บสะสมและจัดแสดงวัตถุไว้เปรียบเทียบกับกัน โดยจัดแสดงวัตถุจำนวนมาก เพื่อสะดวกในการศึกษาเปรียบเทียบ ๓.แนวคิดรวบยอดเพื่อให้พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้ แนวคิดนี้มักไม่สนใจว่าจะต้องจัดแสดงวัตถุที่มีคุณค่า สวยงามหรือสมบูรณ์ อาจจัดทำวัตถุจัดแสดงชิ้นใหม่ ให้ผู้ชมได้มีโอกาสจับต้องทดลองใช้งาน หรือสัมผัสอื่นๆ เช่น การดม การดู การจับ การฟัง ผู้ชมสามารถเคาะวัตถุเพื่อฟังเสียงที่เกิดจากการเคาะนั้นได้ แต่ถ้าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีแนวคิดรวบยอดเพื่ออนุรักษ์จะมิยอมให้ผู้ชมได้จับต้อง หรือเคาะ ฯลฯ เพราะเป็นการเสี่ยงที่จะทำให้วัตถุชำรุดหรือแตกหักได้ พิพิธภัณฑ์ที่มีแนวคิดรวบยอดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ หรือศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ไกล่ท้องฟ้าจำลอง^๗

๓) การกำหนดขอบเขตของพิพิธภัณฑ์สถาน

^๖สัมภาษณ์ นางมาริสา โกเศษโยธิน, ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกาญจนาภิเษก (วิทยาลัยในวัง), ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ศิลปะไทยโบราณแห่งชาติ, ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๗ธัญญา น่วมด้วง, “การนำเสนอรูปแบบการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จังหวัดอ่างทอง”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สาขาเทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘, หน้า ๒๕

การกำหนดขอบเขตของพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บสะสม และจัดแสดงวัตถุ พิพิธภัณฑ์ เช่น กำหนดขอบเขตทางภูมิศาสตร์ว่าพิพิธภัณฑ์จะเก็บสะสมและจัดแสดงของที่ทำขึ้นหรือพบในประเทศไทยเท่านั้น กำหนดขอบเขตทางด้านอายุสมัย ว่าพิพิธภัณฑ์จะเก็บสะสมและจัดแสดงเฉพาะวัตถุสมัยสุโขทัยเท่านั้น กำหนดขอบเขตทางหัวเรื่อง ว่าพิพิธภัณฑ์จะเก็บสะสมและจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาเท่านั้น กำหนดขอบเขตด้านวัสดุ ว่าพิพิธภัณฑ์จะเก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุที่ทำจากหินหรือที่มีหินเป็นส่วนประกอบเท่านั้น การกำหนดขอบเขตการสะสมและจัดแสดงนี้ จะช่วยให้พิพิธภัณฑ์สามารถดำเนินการได้ตามศักยภาพที่มีอยู่ พิพิธภัณฑ์ที่มีศักยภาพสูง มีพื้นที่อาคารและบริเวณกว้างขวาง ส่วนพิพิธภัณฑ์ที่มีงบประมาณน้อย กำลังคนน้อย ก็ควรที่จะกำหนดขอบเขตให้จำกัดวงแคบๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ประจำตำบล ก็น่าที่จะเก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุหรือเรื่องราวเฉพาะในตำบลของตนเท่านั้น^๔

๔) วิธีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เป็นงานโครงการ คือ จะต้องมีการกำหนดสิ้นสุดโครงการ ส่วนใหญ่ใช้วันเปิดพิพิธภัณฑ์เป็นวันสิ้นสุดโครงการ แต่มีข้อว่างานของพิพิธภัณฑ์จะสิ้นสุดลง หากเป็นการเริ่มต้นของงานประจำ คือจะต้องมีผู้มารับช่วงความรับผิดชอบของพิพิธภัณฑ์แทนผู้รับผิดชอบโครงการ เป็นผู้ดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์ ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ด้านต่างๆ บำรุงรักษาอาคารสถานที่และการจัดแสดงให้ใหม่สะอาดอยู่เสมอ รวมทั้งบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน การเขียนโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน จึงเป็นการกำหนดแนวความคิดต่างๆ ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นที่รู้กันทั่วในหมู่บุคคลที่เกี่ยวข้อง มีข้อมูลหลักเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ระบุไว้ในโครงการรายละเอียดที่จำเป็นต้องระบุไว้ในโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน มีดังนี้ ชื่อโครงการ ต้องเป็นชื่อที่สั้น กระชับ ได้ใจความ และตรงเป้าหมายของโครงการ ผู้รับผิดชอบโครงการ ระบุหน่วยงานใหญ่ หน่วยงานย่อย บุคคลผู้รับผิดชอบ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร อีเมล เพื่อให้ผู้ที่ต้องการติดต่อสอบถามหาข้อมูลเพิ่มเติม หรือผู้ที่ให้ความสนับสนุนด้านต่างๆ สามารถติดต่อตรงถึงผู้รับผิดชอบหลักและเหตุผล ความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นี้ ประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ และจะเกิดความเสียหายอย่างไรถ้าไม่ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ดังกล่าว วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง เช่น เพื่อให้เป็นที่เก็บรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป้าหมาย เมื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นมาแล้ว พิพิธภัณฑ์แห่งนี้จะมีเป้าหมายอย่างไร เช่น ทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านดีขึ้น ลดจำนวนผู้อพยพเข้าไปทำงานในเมืองใหม่ ควรระบุเป้าหมายที่เป็นหน่วยนับได้ชัดเจน โดยมีระยะเวลากำกับด้วยว่าจะถึงเป้าหมายในนั้นในระยะเวลาเท่าใด ระยะเวลาในการดำเนินงาน ระบุจำนวน เดือน ปี ที่ใช้ในการดำเนินงาน และระบุเดือน และปีที่ชัดเจน เช่นระยะเวลา ๒ ปี ๖ เดือน ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๔๙ – มีนาคม ๒๕๕๒ บุคลากรผู้ร่วมดำเนินงาน ระบุชื่อ-ตำแหน่ง หน่วยงานที่สังกัด วุฒิ ประสบการณ์ของบุคลากรแต่ละคน บุคลากรที่เป็นที่รู้จักทั่วไปว่ามีความรู้ความสามารถจะเพิ่มความน่าเชื่อถือและความเป็นไปได้ให้แก่โครงการ ตัวอย่างเช่น โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เบื้องต้น หากมีนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียง เช่น รศ.ศรีศัคดี วลลิโกดม อยู่ในคณะทำงานด้วย ก็จะเป็นที่เชื่อถือของผู้ที่ได้อ่านเอกสาร

^๔สัมภาษณ์ นายประสงค์ เตียะตาช้าง, ผู้ดูแลศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านหัวถนน, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๖.

โครงการ งบประมาณที่ใช้ในโครงการ ระบุโดยละเอียดว่าจะต้องใช้งบประมาณจำนวนเท่าใดในแต่ละขั้นตอนการทำงาน และจะใช้งบประมาณนั้นๆในช่วงระยะเวลาใด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่จัดสรรงบประมาณให้ได้ว่าจะต้องเตรียมเงินไว้เท่าใดในช่วงเวลาแต่ละช่วง เช่น ใช้งบประมาณก่อสร้างอาคารระยะสุดท้ายเป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐ ถ้ามีงบประมาณมาจากหลายแหล่ง ก็ระบุด้วยว่าแหล่งใดมีงบประมาณให้เท่าใด เป็นค่าใช้จ่ายส่วนไหนและจะให้มาเดือนปียะไร ขั้นตอนการดำเนินงาน เป็นข้อมูลที่จะแสดงผู้รับผิดชอบโครงการมีความรู้และประสบการณ์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มาเพียงใด ถ้ามีความรู้และประสบการณ์มากก็จะบอกขั้นตอนได้อย่างละเอียด และถูกต้องใกล้เคียงกับความเป็นจริง ปัญหาและอุปสรรคที่คาดว่าจะได้รับ เป็นอีกข้อมูลหนึ่งที่แสดงว่าผู้เขียนโครงการมีประสบการณ์มากมายเพียงใด การทำงานทุกอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากบ้างน้อยบ้าง ถ้าเคยทำงานมาแล้วจะรู้ว่าจะมีปัญหาเกิดขึ้น เมื่อรู้ปัญหาแล้วต้องบอกวิธีแก้ปัญหาด้วย เพราะถ้ารู้ปัญหาแต่ไม่รู้วิธีแก้ปัญหา งานนั้นก็จะสำเร็จได้โดยยาก ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อเสร็จโครงการ ซึ่งจะมีทั้งผลทางตรงและทางอ้อม และมีทั้งผลดีและผลเสีย แต่ผลดีจะต้องมีมากกว่าผลเสีย และผลเสียนั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรง เช่น พิพิธภัณฑ์จะทำให้เกิดความแตกแยกของคนในสังคมในโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้นก็ควรจะต้องลบล้างไป ไม่ควรดำเนินการ วิธีการวัดผล เช่น วัดจากจำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ในแต่ละปี วัดจากจำนวนนักเรียนในท้องถิ่นที่สามารถสอบผ่านข้อสอบกลางระดับชาติด้านสังคมศึกษาได้สูงขึ้น วัดจากแบบสอบถามประชาชนในชุมชน วัดจากจำนวนภาษีอากรที่เก็บได้ในท้องถิ่น

๕) ประเภทของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์ที่จัดขึ้นในระยะแรก ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการรวบรวมวัตถุเพื่อวัตถุประสงค์ประการใดประการหนึ่งโดยเฉพาะ คงเป็นแต่เพียงการเก็บรวบรวมวัตถุที่น่าสนใจไว้เท่านั้นจนกระทั่งเมื่อกิจการพิพิธภัณฑ์เจริญขึ้น ระบบและแนววิถีแห่งการบริหารและการศึกษาที่มีจุดหมายเป็นเฉพาะวิชา การแบ่งแยกชนิดหรือประเภทของพิพิธภัณฑ์จึงได้เกิดขึ้นสภาพการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ได้จำแนกชนิดของพิพิธภัณฑ์ออกเป็นสาขาต่าง ๆ จำนวน ๙ สาขา^๙ ดังนี้

๑. พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ (Museum of Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมผลงานทางศิลปะ
๒. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ ทำหน้าที่รวบรวมศิลปะร่วมสมัย
๓. พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ได้พัฒนามาจากการรวบรวมวัตถุในแบบต่าง ๆ เช่น ธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ มานุษยวิทยา ฯลฯ

^๙พลวัฒน์ ระพัฒน์ทอง, พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๒.

๔. พิพิธภัณฑ์ทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวการคิดค้นเกี่ยวกับการหาเครื่องผ่อนแรงและการวิเคราะห์เรื่องราวของจักรวาลอันกว้างใหญ่ วงการพิพิธภัณฑ์สถานเรียกพิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้ว่า พิพิธภัณฑ์ทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล

๕. พิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีขอบเขตงานกว้างขวาง มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ได้เข้าใจในวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

๖. พิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เป็นแหล่งแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ในอดีต ทางสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน ที่สร้างความเข้าใจทางสังคมมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง

๗. พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น (Regional Museum – City Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแสดงเรื่องราวของท้องถิ่น

๘. พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ (Specialized Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ศิลปประยุกต์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการศึกษาด้านสังคมต่าง ๆ

๙. พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยสถาบันการศึกษา มีวัตถุประสงค์เฉพาะตามความต้องการของสถาบันการศึกษานั้น ๆ

จากหลักการแบ่งแยกชนิดหรือประเภทของพิพิธภัณฑ์ของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ทำให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจประเภทต่าง ๆ คือ พิพิธภัณฑ์สถานหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

การจัดแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ นอกจากการแบ่งตามแนวทางของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติแล้ว ยังมีการจัดแบ่งในลักษณะอื่น ๆ อีก ตามแนวทางที่นักการพิพิธภัณฑ์กำหนด เช่น ได้แบ่งพิพิธภัณฑ์ออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. แบ่งตามลักษณะการบริหาร

การแบ่งประเภทพิพิธภัณฑ์ตามลักษณะการบริหารนี้ เป็นการแบ่งตามสถานะของผู้เป็นเจ้าของเป็นหลัก บางพิพิธภัณฑ์จัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาลกลาง บางพิพิธภัณฑ์จัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานเฉพาะ เช่น พิพิธภัณฑ์ของสถานศึกษา เป็นต้น ในขณะที่บางแห่งเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล แต่ละพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้จะมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่ต่างกันออกไป และสามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ ดังนี้

๑.๑ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับสาธารณชนที่เกิดขึ้นในสมัยแรกในแต่ละประเทศ ส่วนใหญ่เป็นพิพิธภัณฑ์ที่พัฒนามาจากพิพิธภัณฑ์ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ตกทอดมาเป็นของรัฐบาลกลาง เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทย

๑.๒ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นและบริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (เมือง/จังหวัด/เทศบาล/ตำบล ฯลฯ) เพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของท้องถิ่น และ/หรือ เรื่องราวที่ท้องถิ่นนั้น ๆ สนใจ และยังเป็นสถานที่จัดกิจกรรมด้านต่างๆของท้องถิ่น เช่น พิพิธภัณฑ์เมือง เป็นต้น

๑.๓ พิพิธภัณฑสถานของหน่วยงาน เป็นพิพิธภัณฑสถานที่บริหารจัดการโดยหน่วยงาน (กระทรวง กรม สถานศึกษา ฯลฯ) ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์เรื่องราวของหน่วยงาน ซึ่งทำให้ลักษณะเนื้อหา วิชาการจะเป็นเฉพาะเรื่อง เช่น พิพิธภัณฑสถานของสถานศึกษาต่าง ๆ

๑.๔ พิพิธภัณฑสถานของเอกชน เป็นพิพิธภัณฑสถานที่บริหารจัดการโดยภาคเอกชน หรือส่วนบุคคลที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อประชาสัมพันธ์เรื่องราวของหน่วยงานเอกชน หรือเฉพาะเรื่องที่บุคคลนั้น ๆ ให้ความสนใจ

๒. แบ่งตามประเภทของวัตถุที่รวบรวมหรือตามสาขาวิชา

นอกจากการจัดแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑสถานตามลักษณะการบริหารแล้ว พิพิธภัณฑสถานยังสามารถจัดแบ่งออกได้ตามลักษณะเนื้อหาทางวิชาการ และประเภทของวัตถุที่รวบรวมประเภทของพิพิธภัณฑสถานนี้ ได้แก่ ประเภททั่วไป ประเภทโบราณคดี ประเภทประวัติศาสตร์ ประเภทประวัติศาสตร์ศิลปะ และ ประเภทมานุษยวิทยา ขาดพันธุ์วิทยาจากหลักการแบ่งแยกชนิดหรือประเภทของพิพิธภัณฑสถานของสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติตามลักษณะการบริหาร ทำให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจแนวทางการจัดประเภทตามหลักบริหารต่าง ๆ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ จะได้นำไปเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ การจัดการการบริหารที่จะใช้สำหรับโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ที่เหมาะสม^{๑๑}

๖) บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน

พิพิธภัณฑสถาน เป็นสถาบันของประชาชน เป็นศูนย์กลางชุมชนและบริการชุมชนซึ่งประกอบด้วยคนทุกประเภท ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา เป็นสถานที่ที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลินใจ พิพิธภัณฑสถานจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ของชุมชน เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบันและอนาคต งานของพิพิธภัณฑสถานจึงเป็นสิ่งสำคัญทุกขั้นตอนที่จะละเลยมิได้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ^{๑๒} และประกอบด้วยการรวบรวมวัตถุการตรวจสอบจำแนกแยกประเภทและศึกษาวิจัย การบันทึกหลักฐาน การซ่อมสงวนรักษาวัตถุรักษาความปลอดภัย การจัดแสดง การให้การศึกษาน้ำที่ทางสังคมหน้าที่ดังกล่าวเป็นบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานทุกประเภท^{๑๓}

๖.๑) การรวบรวมวัตถุ พิพิธภัณฑสถานจะก่อกำเนิดขึ้นได้ในเบื้องต้นจะต้องมีการสะสมรวบรวมวัตถุสิ่งของต่าง ๆ วิธีการรวบรวมวัตถุมีหลายวิธีการ เช่น การรับบริจาควัตถุจากประชาชน การรวบรวมวัตถุจากผลการขุดค้นทางโบราณคดี การรวบรวมโดยการจัดซื้อ เป็นต้น^{๑๔}

^{๑๑}พระปลัดประพจน์ สุภาโต, “บทบาทพิพิธภัณฑสถานในการพัฒนาชุมชน : พุทธมณฑลศึกษาพิพิธภัณฑสถานบ้านอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒) หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๒}สัมภาษณ์ นางจิตติรัตน์ เค้าภูไทย, ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ไพฑูรย์ กตปุณโญ, ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานบ้านวัดห้วยตะโก, ๑๑ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๔}สัมภาษณ์ พระสมคิด กิตติสิโล, รองเจ้าอาวาส, ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานวัดบางช้างใต้, ๓ มกราคม ๒๕๕๖.

๖.๒) การตรวจสอบและจำแนกแยกประเภทและศึกษาวิจัย เมื่อมีการรวบรวมวัตถุ เข้าในพิพิธภัณฑสถาน ต้องมีการตรวจสอบได้ว่าเป็นอะไรภัณฑารักษ์ต้องมีความรู้ความชำนาญ พอที่จะ จำแนกแยกประเภทที่มาของวัตถุ อายุ แบบ สมัยมีที่มาอย่างไร^{๑๔}

๖.๓) การทำบันทึกหลักฐาน เป็นการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่รวบรวมเก็บรักษา ไว้ในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้สูญหายและป้องกันการทุจริตจากเจ้าหน้าที่ และที่สำคัญใช้เป็นหลักฐานทาง วิชาการ เพราะเป็นทะเบียนประวัติ หลักฐานในเรื่องที่มาของวัตถุ การตรวจสอบการจำแนกแยก ประเภท การกำหนดอายุ ซึ่งสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้านำไปใช้อ้างอิงได้^{๑๕}

๖.๔) การซ่อมสงวนรักษาวัตถุ การซ่อมสงวนรักษาวัตถุเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ต้องสงวนรักษาวัตถุไว้ให้คงทนถาวร ไม่เสื่อมสภาพ วัตถุบางชิ้นอาจมีการชำรุดเสียหายมาก่อนเข้า พิพิธภัณฑสถาน จึงเป็นหน้าที่ที่พิพิธภัณฑสถานต้องมีการป้องกันการเสื่อมสภาพของวัตถุและหาวิธีหยุดยั้ง ซ่อมแซมตามความจำเป็น^{๑๖}

๖.๕) การจัดแสดง เป็นภารกิจอย่างหนึ่งของภัณฑารักษ์ และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง พิพิธภัณฑสถานที่ได้จัดแสดงได้ดี ก็จะได้ดึงดูดความสนใจของประชาชนได้ วัตถุประสงค์ของการจัดแสดง คือ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและความเพลิดเพลิน การจัดแสดงนิทรรศการนั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงอยู่เสมอ ไม่ให้ผู้เข้าชมเบื่อหน่าย นอกจากการแสดงผลแบบถาวรแล้วพิพิธภัณฑสถานอาจจัดแสดง พิเศษหรือหรือชั่วคราวเพื่อเรียกร้องให้ประชาชนเข้าใช้บริการตลอดเวลา^{๑๗}

๖.๖) การให้การศึกษา พิพิธภัณฑสถานมีบทบาทในการให้การศึกษาพิพิธภัณฑสถานควรมี กิจกรรมและบริการด้านการศึกษา มีเจ้าหน้าที่การศึกษารับผิดชอบดำเนินกิจกรรมแก่เยาวชน และ ประชาชนทุกประเภท ซึ่งรวมถึงบุคคลประเภทพิเศษ เช่น ผู้พิการในลักษณะต่างๆนอกจากจะ จัดบริการในพิพิธภัณฑสถานแล้ว ยังมีการจัดกิจกรรมนำวัตถุออกไปแสดงให้ความรู้ ความเพลิดเพลินแก่ ชุมชนที่ห่างไกลอีกด้วยจากหลักการหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน^{๑๘}

๓) แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานหรือพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน

ในปัจจุบันประเทศไทยเรามีพิพิธภัณฑสถานหลายประเภท พิพิธภัณฑสถานที่เรารู้จักกัน ทั่วไปนั้นคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สังกัดกรมศิลปากร ซึ่งมีอยู่หลายจังหวัด เป็นสถานที่ให้ความรู้

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูอาทรภทรกิจ (), ผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์ของใช้พื้นบ้านวัดโพธิ์งาม, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางภควรรณ ภัทรพงศ์กร, รองผู้อำนวยการโรงเรียนคงทองวิทยา, ผู้ดูแลศูนย์พิพิธภัณฑสถานทาง การศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอคอนสาร, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูวรดิธตานุยุต (สังเวศ คเวสโก), ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดท่าพุด, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระชิต สุจิตโต, รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดลำพญา, พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านวัดลำพญา, ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๑๘} พระปลัดประพจน์ สุภาโต, “บทบาทพิพิธภัณฑสถานในการพัฒนาชุมชน : พหุกรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย ศิลปากร, ๒๕๕๒) หน้า ๔๗

มีการจัดแสดงสิ่งของในระดับที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี
 ขึ้นสำคัญ ๆ พิพิธภัณฑน์วันจะมีบทบาทในสังคมไทยมากขึ้น เพราะเป็นหน่วยงานที่อนุรักษ์มรดก
 ทางวัฒนธรรม แต่นอกจากพิพิธภัณฑน์ของกรมศิลปากรแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑน์
 พื้นบ้านที่แสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวทางด้านสังคมวัฒนธรรมโดยตรง ในช่วงเวลาที่ผ่านมา มีการ
 เคลื่อนไหวทางภาคสังคม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่เป็นผู้นำของท้องถิ่นในชุมชนทางด้านวัฒนธรรม
 แต่เดิม ซึ่งมีหลายวัด เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมทางด้านสังคมท้องถิ่น จึงมีผู้นำคือ พระภิกษุ
 พิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นโดยส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในหลายจังหวัดนั้นเริ่มมาจากพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำท้องถิ่นทั้งสิ้น
 ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวจากสำนักของมนุษย์นั่นเอง พิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้
 ในท้องถิ่นไว้ดังนี้ พิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นคือการสร้างการศึกษานอกระบบให้แก่เด็ก ที่สามารถทำให้
 มองเห็นมิติอยู่ ๓ มิติด้วยกัน คือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่น
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของท้องถิ่น
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ

การเกิดขึ้นของ พิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นเป็นการปฏิรูปการศึกษาภาคสังคม เพราะเกิดจากการ
 เคลื่อนไหวของภาคสังคม เพื่อให้พิพิธภัณฑน์เป็นแหล่งเรียนรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ดีของคนใน
 ท้องถิ่น ให้กับคนในท้องถิ่นได้รับรู้ กระบวนการรู้จักตนเองก็จะเกิดขึ้น และการรู้จักผู้อื่นในการพบปะ
 แลกเปลี่ยนกันก็จะเกิดขึ้นตามมา ซึ่งพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นจะมีส่วนช่วยให้การปฏิรูปการศึกษานั้นดีขึ้น
 เพราะเป็นสิ่งที่ผลิตองค์ความรู้ให้กับเด็กและผู้คนในสังคมได้รับรู้ ผู้ที่จะทำพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นต้องหยุด
 วิธีการแบบเดิมที่รัฐเคยจัดทำมา คือ คิดแบบของพิพิธภัณฑน์ ก่อนเป็นสิ่งแรก แต่ละเลยเรื่องภายใน
 ผู้จัดสร้างพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีคิดใหม่ ใช้ความรู้เป็นตัวนำคือ ไม่ต้องเน้น
 รูปแบบ ในการจัดพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่นนั้น ประเด็นแรกคือ ต้องได้สาระหรือความรู้ของท้องถิ่น ซึ่งมีมิติใน
 สังคมไทยเกี่ยวกับการจัดพิพิธภัณฑน์ท้องถิ่น คือ มิติของพื้นที่และดินแดน ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มี
 อายุเก่าแก่และมีความเป็นมายาวนาน มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และเป็นดินแดนที่มีความ
 สมบูรณ์ มีผู้คนหลายกลุ่มหลายเหล่า เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลา
 หลายพันปีมาแล้ว เพราะฉะนั้นผู้คนในแต่ละท้องถิ่นจึงมีอดีตเป็นของตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นฐานและ
 สำนักท้องถิ่นมักเกิดขึ้นจากสิ่งเหล่านี้เป็นอันดับแรก และสิ่งเหล่านี้ก็คือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่ง
 ประกอบไปด้วย ๒ ส่วนใหญ่ ๆ กล่าวคือ ประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง โบราณสถาน
 ต่างในพื้นที่ของท้องถิ่น ที่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม
 กล่าวคือถ้าอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะเช่นนี้แล้วมนุษย์จะสามารถตั้งถิ่นฐานได้อย่างไร
 ขณะเดียวกันโบราณวัตถุสถานเหล่านี้ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่ง
 นอกเหนือธรรมชาติอีกด้วย เพราะได้เกิดการก่อสร้างศาสนสถานหลายแห่งขึ้นมา สิ่งเหล่านี้เท่าๆกับ
 เป็นการสร้างประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นขึ้นมา จึงเป็นหน้าที่ของท้องถิ่นเองที่ต้อง
 ติความเพื่อสร้างประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมให้ได้ประวัติศาสตร์ของสังคมท้องถิ่น หมายถึง ความ
 เป็นมาของผู้คนภายในท้องถิ่นนั้น ว่ามีการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งชุมชนเมื่อใด และมีการสืบทอดต่อกัน
 มาถึงปัจจุบันเมื่อใด เป็นประวัติความเป็นมาของผู้คนที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันเรื่องราวที่เกี่ยวข้องของ
 กับผู้คนที่อยู่สืบทอดกันมา เรื่องราวของอดีตที่ไม่ทราบวาท้องถิ่นแต่เดิมนั้นมีใครอยู่อาศัยมาก่อนหน้านี้

แล้วบ้าง แต่ได้ทั้งร่องรอยที่เป็นหลักฐานทางด้านวัฒนธรรมไว้ซึ่งทำให้เห็นความเจริญ ความเป็นมา แล้วจึงเกิดการตีความว่าอดีตนั้นเป็นอย่างไร เหตุการณ์ในอดีตของกลุ่มคนเหล่านี้จึงออกมาในรูปของตำนาน ซึ่งตำนานดังกล่าวนี้เองที่เป็นเสมือนตัวเชื่อมระหว่างประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทางสังคม เพราะฉะนั้นเมืองเก่าที่ไม่ทราบว่าเป็นผู้สร้างไว้นั้น จึงได้ถูกตีความว่าเป็นเมืองพระรถบ้าง เป็นต้น ความรู้ท้องถิ่นเหล่านี้เป็นเรื่องภายใน ซึ่งผู้คนภายนอกไม่อาจทราบได้ เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ถ้าสร้างขึ้นมาเป็นองค์ความรู้ และนำมาจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นมาขึ้นจะส่งผลให้ผู้คนได้รู้จักตนเองมากขึ้น ขณะเดียวกันยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนต่างถิ่นได้เข้ามารู้จักอีกด้วย กล่าวถึงประเด็นของวัฒนธรรมกับการจัดพิพิธภัณฑ์ชุมชน ไว้ดังนี้

๑. พิพิธภัณฑ์ต้องแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของชุมชนต่าง ๆ โดยเสนอโครงสร้างและระบบที่เป็นจริง แล้วอธิบายกฎเกณฑ์ของชุมชนนั้น หมายถึง พิพิธภัณฑ์ต้องอธิบายความเป็นจริงของชุมชน แสดงให้เห็นโครงสร้างของระบบที่เป็นจริง

๒. แสดงให้เห็นอุดมคติชุมชน การเมือง สังคม

๓. แสดงให้เห็นความจริงในข้อดี แล้วนำเสนอสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่เพื่อให้เกิดการตระหนัก ปรับปรุงคุณภาพชีวิต^๙

การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยา ซึ่งรวมความถึงพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่า การจัดพิพิธภัณฑ์ในลักษณะนี้ไม่ควรแสดงแต่เพียงวัฒนธรรมชั้นสูงของแต่ละเผ่าชน ควรเน้นหนักในด้านสังคมมนุษย์ทั่วไปในเผ่าชนนั้นว่า ได้เคยมีชีวิตความเป็นอยู่เช่นไร โดยนำเสนอสิ่งอันเป็นสัญลักษณ์พิเศษแสดงออกให้ประชาชนได้เห็นความคิดเห็นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ว่า พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้เน้นความเรียบง่าย ไม่ต้องสวยหรูหราโอโง่ง พื้นที่กว้างขวางใหญ่โต ตัวอาคารอาจเป็นบ้านเก่าตึก หรือห้องแถว โกดังที่เลิกใช้แล้ว ห้องเรียนในโรงเรียนหรืออาจเป็นอาคารในวัด เช่น วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาวัด โบสถ์เก่า จะเหมาะสำหรับการจัดให้เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อชุมชนชาวบ้านเพราะวัดมักจะเป็นศูนย์ศิลปวัตถุ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ของชุมชนในท้องถิ่น เนื่องจากคนมักมีศรัทธา นำของไปถวายวัดบทธาบทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ใน การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยไว้ว่า บทบาทหน้าที่ที่พิพิธภัณฑ์ควรปรับเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ บทบาท ดังนี้ คือ

๑. บทบาททางสังคมและวัฒนธรรม

ในสถานการณ์ปัจจุบัน การพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนต่าง ๆ ในสังคมอย่างมากมาย เนื่องจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังไม่สัมพันธ์กับความเติบโตทางวัฒนธรรม ประกอบกับความเจริญทางการสื่อสาร ทำให้ท้องถิ่นได้รับข่าวสารจากทุกสื่อ แม้จะมีผลดี คือ ทำให้ชาวบ้านรู้ข่าวคราวความเจริญด้านต่าง ๆ แต่ในทางกลับกัน ความรู้ "ดีกว่า-ด้อยกว่า" ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อชาวบ้านลดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เกิดความนิยมต่อสิ่งใหม่ที่ได้รับรู้ จึงทำให้ละเลยขนบธรรมเนียมประเพณี

^๙ สัมภาษณ์ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสสธมโม), ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ฯ, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๖.

ที่สืบทอดกันมา และปรับวิธีการดำเนินชีวิตตามค่านิยมสมัยใหม่สภาวการณ์เช่นนี้จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไปได้ในที่สุด

๒. บทบาททางเศรษฐกิจ

พิพิธภัณฑ์สามารถมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของชาติได้ทั้งในส่วนกลางและในท้องถิ่น แม้ว่าบทบาทด้านเศรษฐกิจจะไม่เด่นชัดเท่าบทบาททางสังคม แต่ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจก็ส่งผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นได้ อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวสามารถใช้พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจ ส่งผลต่อการเพิ่มรายได้ของชุมชนนั้น

๓. บทบาททางการเมือง

พิพิธภัณฑ์มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการสร้างความรู้สึกลึกซึ้งท้องถิ่นนิยมให้แก่คนในท้องถิ่นโดยปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาพัฒนาการของสังคม ภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้ศึกษาถึง "รากเหง้า" และเห็นคุณค่าของท้องถิ่นของตน กล่าวโดยสรุป พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีความสำคัญที่ให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับท้องถิ่นช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยช่วยอนุรักษ์สิ่งของที่มีความหมายทางวัฒนธรรมไม่ให้กระจัดกระจายหรือสูญหาย เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน นี่ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงรายละเอียดและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นคือการสร้างการศึกษานอกระบบให้แก่เด็ก ที่สามารถทำให้มองเห็นมิติอยู่ ๓ มิติ ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยนำไปเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์ว่าในแต่ละมิติการจัดแสดง ของโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรีจะจัดแสดงเรื่องราวใด อย่างไร^{๒๐}

๔) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

หน้าที่ประการสำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑ์ คือ การให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปแบบของการดูวัตถุต่าง ๆ แทนการฟังหรือการศึกษาข้อความในเอกสารซึ่งยาวมากเกินกว่าจะอ่านได้หมด เพราะฉะนั้นการจัดนิทรรศการจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งจะขาดเสียมิได้ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งใดจะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับมาตรฐานของการจัดนิทรรศการ การจัดนิทรรศการจึงเป็นกระบวนการสื่อสารที่สำคัญยิ่งการสื่อสารทางนิทรรศการจะเกิดขึ้นในทุก ๆ จุดของการจัดแสดงผ่านสื่อต่างๆที่พิพิธภัณฑ์จัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งไม่ควรจำกัดไว้เพียงสื่อประเภทหนึ่ง หรือเป็นการรับรู้ด้วยการมองเห็นเพียงอย่างเดียว แต่ควรเป็นสื่อที่ผู้ชมสามารถเรียนรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๖ (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสและความคิดคำนึง) ได้ในนิทรรศการเดียวกัน ซึ่งหมายความว่านิทรรศการจะต้องส่งต่อเนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ชมทราบว่าผู้จัด (พิพิธภัณฑ์) กำลังกล่าวถึงอะไร และมีความเข้าใจในเรื่องราว เนื้อความนั้นอย่างถูกต้องชัดเจนสำหรับผู้ชมแล้ว การเข้าชมนิทรรศการ คือ การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์นั่นเองประเภทของนิทรรศการ แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

^{๒๐} พระปลัดประพจน์ สุภาโต, “บทบาทพิพิธภัณฑ์ในการพัฒนาชุมชน : พหุกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒) หน้า ๖๓

๑. นิทรรศการที่เน้นวัตถุเป็นหลักสำคัญ เป็นการจัดแสดงที่ใช้จัดอยู่ในพิพิธภัณฑ์ศิลปะ หรือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระยะเริ่มแรก ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ จัดแสดงวัตถุโดยเน้นวัตถุเดี่ยว ๆ และการจัดแสดงโดยให้เห็นความเป็นมา ความเกี่ยวข้องของวัตถุที่มีต่อศาสนา สังคม วัฒนธรรม หรือคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งเป็นส่วนประกอบภายนอกนิทรรศการ ชนิดนี้วัตถุแต่ละชิ้นสามารถจะอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องต่อเนื่องกับวัตถุชนิดอื่นแต่อย่างใด

๒. นิทรรศการที่เป็นการนำเสนอปรากฏการณ์ เป็นลักษณะการจัดของพิพิธภัณฑ์ วิทยาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่

๓. นิทรรศการที่มีเนื้อหาเป็นนามธรรม การจัดนิทรรศการในลักษณะนี้ จะต้องถ่ายทอดเรื่องราวด้านความคิด ความเชื่อออกมาให้เป็นรูปธรรม จึงต้องมีการเขียนบท สร้างสื่อ เพื่อถ่ายทอด 15 เรื่องราวต่าง ๆ การจัดแสดงจะต้องให้มีความต่อเนื่องของเนื้อหาแต่ละส่วนอย่างชัดเจนเพราะแต่ละส่วนต่างมีความสำคัญเป็นภาพรวมของเนื้อหา จึงควรเรียบเรียงข้อมูลนามธรรมเหล่านี้ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

พิพิธภัณฑ์สถานหลายแห่งในปัจจุบัน ได้จำแนกการจัดนิทรรศการออกตามกลุ่ม ประชาชนกลุ่มใหญ่ ๆ ๓ กลุ่ม โดยอาศัยความรู้และระดับปัญญา คือกลุ่มที่ ๑ สำหรับเด็กอายุ ประมาณ ๑๒ ปีเป็นอย่างมาก เน้นให้เห็นลักษณะห้องแสดงตามความนึกคิดของเด็ก โลกของความคิด ตื่นเต้นมหัศจรรย์ โดยคำนึงถึงจิตวิทยาทางการศึกษาของเด็กเป็นหลักสำคัญ กลุ่มที่ ๒ สำหรับผู้ชม หนุ่มสาว ซึ่งไม่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะ ต้องใช้อุปกรณ์ประกอบเรื่องการจัดแสดงต้อง เชื่อมโยงข้อเท็จจริง เพื่อโน้มน้าวให้เขาเห็นคุณค่า ต้องใช้สื่อเพื่อดึงดูดใจและวิธีการจัดเป็นแบบศิลปะ และบางครั้งต้องใช้เสียงช่วย คำบรรยายบนแผ่นป้ายต้องมีข้อความที่น่าสนใจ วัตถุต้องถูกต้องตาม ความเป็นจริงและสัมพันธ์กับครุภัณฑ์ต่าง ๆ กลุ่มที่ ๓ สำหรับผู้เข้าชมที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ มีความรู้ทั้ง ทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ทั้งมีความรู้เฉพาะวิชาเป็นพิเศษ ผู้ชมประเภทนี้สนใจในการวิเคราะห์ เนื้อหาของวัตถุอย่างละเอียดลออต้องการดูวัตถุมาก ๆ เพื่อประกอบการศึกษาของพวกเขา ผู้ชม ประเภทนี้ไม่ต้องการการจัดแสดงแบบศิลปะ เพราะต้องการดูวัตถุและเรื่องราวมากกว่าผลการตีความ และคำบรรยายในห้องแสดงและพร้อมที่จะทักท้วงโน้มน้าวเจ้าหน้าที่ให้คล้อยตามความคิดเห็นของเขา การจัดควรเน้นหนักในเรื่องระเบียบและการเปรียบเทียบวัตถุเป็นหลักสำคัญ

กล่าวโดยสรุป นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์มีความสำคัญมาก ในฐานะที่เป็นสื่อในพิพิธภัณฑ์ โดยเป็นสื่อที่มีความใกล้เคียงกับหนังสือ และภาพยนตร์ มุ่งเน้นให้ผู้ชมได้รับทั้งสาระและความบันเทิง ไปในเวลาเดียวกัน ความสนุกสนานเพลิดเพลินในระหว่างการเข้าชม ถือเป็นประสบการณ์สำคัญที่ ผู้ชมควรจะได้รับ ในขณะเดียวกันการถ่ายทอดเนื้อหาทางวิชาการ ก็ควรได้รับการนำเสนออย่าง เหมาะสมด้วย นิทรรศการมิใช่สื่อประเภทหนังสือเรียน หรือสื่อประกอบการเรียนการสอนในห้องเรียน แต่ในขณะเดียวกันก็ได้เน้นในด้านการให้ความบันเทิงแต่อย่างใด แต่เป็นส่วนผสมทั้งสองสิ่งในปริมาณที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ระหว่างการเข้าชมเป็นการเรียนรู้ด้วยความรู้สึก ด้วยความ สนุกสนาน และด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ทำให้ผู้วิจัย ทราบถึงรายละเอียดจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยนำไปเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์ว่าใน

การจัดแสดง ของโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคม จังหวัด ชลบุรี จะจัดแสดงเรื่องราวใด อย่างไร^{๒๐}

๔.๓ แนวทางในการพัฒนารูปแบบ และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในอนาคต

๔. ๓.๑ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

สาเหตุของการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการเริ่มต้นนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ วิธี คือ

๑) เกิดจากการมีวัตถุสะสม

เกิดจากการสะสมวัตถุของเอกชน สถาบัน หน่วยงาน วัด สถานศึกษา โดยมีสาเหตุของการสะสมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งกลายมาเป็นแนวคิดรวมยอดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้นๆ วัตถุที่สะสมไว้ไม่ว่าจะสะสมด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตาม เมื่อมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ผู้สะสมก็ได้เปิดให้ผู้เข้าชม แรกๆ ผู้ชมอาจอยู่ในกลุ่มผู้ใกล้ชิด หรือสมาชิกของหน่วยงาน หรือสถาบัน ต่อมาผู้ชมขยายวงกว้างขึ้น การสะสมก็พัฒนาไปเป็นพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าชมวัตถุสะสมซึ่งแรกเริ่มมีจำนวนน้อย อาจจัดเก็บและจัดแสดงอยู่ในห้องหรือมุมใดมุมหนึ่งของอาคารที่มีอยู่ เมื่อมีจำนวนเพิ่มขึ้น มีผู้ที่เข้าชมมากขึ้น ไม่สามารถเก็บและแสดงอยู่ในมุมในห้องเล็กๆ ได้ จึงต้องการอาคารสถานที่เฉพาะ เจ้าของวัตถุสะสมก็ต้องมองหาอาคารที่มีขนาดกว้างขวางพอสมควร และเป็นเอกเทศ เข้าถึงได้ง่ายทั้งที่เป็นอาคารที่มีอยู่แล้วหรือปลูกสร้างอาคารขึ้นใหม่ พัฒนาการของการสะสมวัตถุมาเป็นพิพิธภัณฑ์นี้เป็นสาเหตุส่วนใหญ่ของการเกิดพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่และพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็ก เช่น

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร พัฒนาจากวัตถุสะสมส่วนพระองค์ของ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

- พิพิธภัณฑ์บ้านจิม ทอมสัน
- พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจันทวี
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวันายก
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดมณีมาวาส
- พิพิธภัณฑ์และแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว
- พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง
- พิพิธภัณฑ์คลองคอน

๒) เกิดจากการที่มีอาคารที่มีคุณค่า

ต้องการอนุรักษ์อาคารที่มีความสำคัญ สวยงาม หรือเก่าแก่ไว้และเพื่อให้ใช้อาคารนั้น

คุ้มค่าจึงเป็นพิพิธภัณฑ์ขึ้น เช่น

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี เดิมเป็นอาคารศาลากลางจังหวัดซึ่งย้ายออกไปสร้างอาคารใหม่ อาคารเก่าซึ่งเป็นโบราณสถานต้องอนุรักษ์ไว้ จึงจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ไพฑูรย์ กตปุญโญ, อ่างแล้ว

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ เดิมเป็นที่ทำงานของศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี ผู้ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการนำเอาศิลปะสมัยใหม่เข้ามาในประเทศไทย และเป็นผู้ก่อตั้ง มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นอาจารย์สอนศิลปะซึ่งมีลูกศิษย์มากมาย ลูกศิษย์ต้องการอนุรักษ์ห้องทำงานของศาสตราจารย์ศิลป์ไว้ แม้ว่าจะไม่เก่าพอที่จะเป็นโบราณสถาน แต่เป็นที่ทำงานของบุคคลสำคัญ จึงจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์

- พิพิธภัณฑ์ชาวบางกอก หรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครเขตบางรัก เป็นบ้านพักอาศัยซึ่งบิดามารดาของอาจารย์วราภรณ์ สุรัสวดี อาจารย์วราภรณ์ผู้เป็นเจ้าของต้องการอนุรักษ์บ้านไว้ จึงยกทั้งบ้านและของสะสมภายในบ้านให้เป็นพิพิธภัณฑ์

๓) เกิดจากความคิดที่จะสร้างสถาบันเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้

การเกิดพิพิธภัณฑ์โดยวิธีนี้ เป็นแนวทางของการเกิดพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นหลังจากสองวิธีแรกที่กำลังกล่าวมาแล้ว โดยเริ่มต้นจากความต้องการให้มีสถานที่เก็บอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม หรือความต้องการให้มีสถานที่จัดแสดงวัตถุต่างๆ เพื่อการศึกษา พิพิธภัณฑ์สถานเหล่านี้มักเริ่มดำเนินการด้วยการศึกษาค้นคว้าหาเรื่องราวที่จะจัดแสดงแล้วจึงรวบรวมวัตถุมาจัดแสดง ซึ่งมักจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานของหน่วยงาน หรือสถานศึกษา ตัวอย่างของพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นโดยวิธีนี้ เช่น

- ศูนย์การศึกษาประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
- ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา
- พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ
- พิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ มหาวิทยาลัยบูรพา

การเริ่มต้นจัดทำพิพิธภัณฑ์สถานโดยวิธีที่ ๓ คือ เริ่มจากความคิดจะตั้งพิพิธภัณฑ์สถานก่อนอื่นแล้วจึงดำเนินการในขั้นต่อไปนี้เป็นแนวทางที่น่าจะเกิดปัญหาตามมาน้อยที่สุด เพราะเป็นการเริ่มต้นที่มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายเป็นเครื่องชี้แนะแนวทางในการดำเนินงาน และมีปัจจัยอื่นมาเป็นที่จำกัดน้อยกว่าการเริ่มจากการมีวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจไม่ได้จำกัดขอบเขตของการสะสม ทำให้มีวัตถุประสงค์หลายหลาก ซึ่งอาจเข้าหรือไม่เข้ากันกับเรื่องราวที่ต้องการจัดแสดงก็ได้ และถ้าจะนำวัตถุประสงค์ประเภทต่างๆทุกประเภทออกมาเข้าจัดแสดงให้คนชม ก็จะทำให้เนื้อเรื่องที่จัดแสดงไม่มีความต่อเนื่องกัน ยกตัวอย่างสมมติว่า มีการสะสมวัตถุจำพวกตัวอย่างพืช และสัตว์จากส่วนต่างๆของโลก ร่วมอยู่กับโบราณวัตถุของไทย และศิลปวัตถุของประเทศไทย การนำวัตถุสะสมทั้งสามกลุ่มมาจัดเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกันนั้นทำได้ยากยิ่ง^{๒๒}

๔. ๓.๒ การกำหนดขอบเขตของพิพิธภัณฑ์สถาน

การกำหนดขอบเขตของพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บสะสม และจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น

๑. กำหนดขอบเขตทางภูมิศาสตร์ว่าพิพิธภัณฑ์จะเก็บสะสมและจัดแสดงของที่ทำขึ้นหรือพบในประเทศไทยเท่านั้น

^{๒๒} พระครูสิริปัญญาวิวัฒน์ (บุญสม ผลญาโณ), “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของวัดสำโรง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๕๐-๕๗

๒.กำหนดขอบเขตทางด้านอายุสมัย ว่าพิพิธภัณฑสถานจะเก็บสะสมและจัดแสดงเฉพาะวัตถุสมัยสุโขทัยเท่านั้น

๓.กำหนดขอบเขตทางหัวเรื่อง ว่าพิพิธภัณฑสถานจะเก็บสะสมและจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาเท่านั้น

๔.กำหนดขอบเขตด้านวัสดุ ว่าพิพิธภัณฑสถานจะเก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุที่ทำจากหินหรือที่มีหินเป็นส่วนประกอบเท่านั้น

การกำหนดขอบเขตการสะสมและจัดแสดงนี้ จะช่วยให้พิพิธภัณฑสถานสามารถดำเนินการได้ตามศักยภาพที่มีอยู่ พิพิธภัณฑสถานที่มีศักยภาพสูง มีพื้นที่อาคารและบริเวณกว้างขวาง พิพิธภัณฑสถานที่มีงบประมาณน้อย กำลังคนน้อย ก็ควรที่จะกำหนดขอบเขตให้จำกัดวงแคบๆ เช่น พิพิธภัณฑสถานตำบล ก็น่าที่จะเก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุหรือเรื่องราวเฉพาะในตำบลของตนเท่านั้น

๔.๓.๓ วิธีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน

การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเป็นงานโครงการ คือ จะต้องมีการกำหนดสิ้นสุดโครงการ ส่วนใหญ่ใช้วันเปิดพิพิธภัณฑสถานเป็นวันสิ้นสุดโครงการ แต่มีใช้ช่วงงานของพิพิธภัณฑสถานสิ้นสุดลง หากเป็นการเริ่มต้นของงานประจำ คือจะต้องมีผู้มารับช่วงความรับผิดชอบของพิพิธภัณฑสถานผู้รับผิดชอบโครงการ เป็นผู้ดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑสถาน ดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานด้านต่างๆ บำรุงรักษาอาคารสถานที่และการจัดแสดงให้ใหม่สะอาดอยู่เสมอ รวมทั้งบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน การเขียนโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน จึงเป็นการกำหนดแนวความคิดต่างๆ ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นที่รู้กันทั่วในหมู่บุคคลที่เกี่ยวข้อง มีข้อมูลหลักเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานไว้ในโครงการรายละเอียดที่จำเป็นต้องระบุไว้ในโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน มีดังนี้

๑.ชื่อโครงการ ต้องเป็นชื่อที่สั้น กระชับ ได้ใจความ และตรงเป้าหมายของโครงการ

๒.ผู้รับผิดชอบโครงการ ระบุหน่วยงานใหญ่ หน่วยงานย่อย บุคคลผู้รับผิดชอบ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร อีเมล เพื่อให้ผู้ที่ต้องการติดต่อสอบถามหาข้อมูลเพิ่มเติม หรือผู้ที่ให้ความสนับสนุนด้านต่างๆ สามารถติดต่อตรงถึงผู้รับผิดชอบ

๓.หลักการและเหตุผล ความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานนี้ ประโยชน์ของพิพิธภัณฑสถาน และจะเกิดความเสียหายอย่างไรถ้าไม่ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานดังกล่าว

๔.วัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง เช่น เพื่อให้เป็นที่เก็บรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

๕.เป้าหมาย เมื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นมาแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้จะมีเป้าหมายอย่างไร เช่น ทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านดีขึ้น ลดจำนวนผู้อพยพเข้าไปทำงานในเมืองใหม่ ควรระบุเป้าหมายที่เป็นหน่วยนับได้ชัดเจน โดยมีระยะเวลากำกับด้วยว่าจะถึงเป้าหมายในนั้นในระยะเวลาเท่าใด

๖.ระยะเวลาในการดำเนินงาน ระบุจำนวน เดือน ปี ที่ใช้ในการดำเนินงาน และระบุเดือน และปีที่ชัดเจน เช่นระยะเวลา ๒ ปี ๖ เดือน ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๔๙ – มีนาคม ๒๕๕๒

๗.บุคลากรผู้ร่วมดำเนินงาน ระบุชื่อ-ตำแหน่ง หน่วยงานที่สังกัด วุฒิ ประสบการณ์ ของบุคลากรแต่ละคน บุคลากรที่เป็นที่รู้จักทั่วไปว่ามีความรู้ความสามารถจะเพิ่มความน่าเชื่อถือและความเป็นไปได้ให้แก่โครงการ ตัวอย่างเช่น โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเบื้องต้น หากมีนักมานุษยวิทยาที่

มีชื่อเสียง เช่น รศ.ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม อยู่ในคณะทำงานด้วย ก็จะเป็นที่เชื่อถือของผู้ที่ได้อ่านเอกสารโครงการ

๘.งบประมาณที่ใช้ในโครงการ ระบุโดยละเอียดว่าจะต้องใช้งบประมาณจำนวนเท่าใดในแต่ละขั้นตอนการทำงาน และจะใช้งบประมาณนั้นๆในช่วงระยะเวลาใด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่จัดสรรงบประมาณให้ได้ว่าจะต้องเตรียมเงินไว้เท่าใดในช่วงเวลาแต่ละช่วง เช่น ใช้งบประมาณก่อสร้างอาคารระยะสุดท้ายเป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐ ถ้ามีงบประมาณมาจากหลายแหล่ง ก็ระบุด้วยว่าแหล่งใดมีงบประมาณให้เท่าใด เป็นค่าใช้จ่ายส่วนไหนและจะให้มาเดือนป้อะไร

๙.ขั้นตอนการดำเนินงาน เป็นข้อมูลที่จะแสดงผู้รับผิดชอบโครงการมีความรู้และประสบการณ์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มาเพียงใด ถ้ามีความรู้และประสบการณ์มากก็จะบอกขั้นตอนได้อย่างละเอียด และถูกต้องใกล้เคียงกับความเป็นจริง

๑๐.ปัญหาและอุปสรรคที่คาดว่าจะได้รับ เป็นอีกข้อมูลหนึ่งที่แสดงว่าผู้เขียนโครงการมีประสบการณ์มากมายเพียงใด การทำงานทุกอย่างมีปัญหาและอุปสรรคมากบ้างน้อยบ้าง ถ้าเคยทำงานมาแล้วจะรู้ว่าจะมีปัญหาเกิดขึ้น เมื่อรู้ปัญหาแล้วต้องบอกวิธีแก้ปัญหาด้วย เพราะถ้ารู้ปัญหาแต่ไม่รู้วิธีแก้ปัญหา งานนั้นก็จะสำเร็จได้โดยยาก

๑๑.ผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อเสร็จโครงการ ซึ่งจะมีทั้งผลทางตรงและทางอ้อม และมีทั้งผลดีและผลเสีย แต่ผลดีจะต้องมีมากกว่าผลเสีย และผลเสียนั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรง เช่น พิพิธภัณฑ์จะทำให้เกิดความแตกแยกของคนในสังคมในโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์นั้นก็ควรจะต้องล้มเลิกไป ไม่ควรดำเนินการ

๑๒.วิธีการวัดผล เช่น วัดจากจำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ในแต่ละปี วัดจากจำนวนนักเรียนในท้องถิ่นที่สามารถสอบผ่านข้อสอบกลางระดับชาติด้านสังคมศึกษาได้สูงขึ้น วัดจากแบบสอบถามประชาชนในชุมชน วัดจากจำนวนภาษีอากรที่เก็บได้ในท้องถิ่น^{๒๐}

๔.๓.๔ ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถาน

ประเภทของพิพิธภัณฑ์สถานสามารถจำแนกออกได้หลายวิธีการด้วยกัน คือ

๑. การแบ่งพิพิธภัณฑ์สถานตามแนวคิดรวบยอดในการจัดตั้ง ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

๑.๑ พิพิธภัณฑ์สถานที่จัดตั้งเพื่อการอนุรักษ์ นั่นก็คือมีจุดมุ่งหมายหลักที่จะให้

พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถานที่ที่จะเก็บรักษา และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่รวบรวมไว้ให้คงสภาพดั้งเดิมไว้ให้นานที่สุด พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้จะยึดการอนุรักษ์เป็นงานสำคัญที่สุด หากมีข้อขัดแย้งในการดำเนินงานใดๆก็ตาม จะต้องพิจารณาว่าการกระทำใดจะเป็นผลกระทบในทางลบกับการรักษาความปลอดภัยของวัตถุ และการกระทำดังกล่าวก็จะถูกระงับ ตัวอย่างเช่น นักออกแบบออกแบบตู้จัดแสดงอย่างสวยงาม แต่ฝ่ายรักษาความปลอดภัยคิดว่าเสียหายต่อการรักษาความปลอดภัย คือ อาจถูกขโมย หรือถูกผู้เข้าชมเดินชนจนวัตถุล้มหรือหล่นลงมาเสียหายได้ ในกรณีเช่นนี้นักออกแบบก็ต้องออกแบบตู้ใหม่ให้มั่นคงแข็งแรง หรือถ้าตู้ใบนั้นไม่สามารถรักษาอุณหภูมิ และ

^{๒๐}วิเชียร วิไลแก้ว, “พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๓, หน้า ๑๕-๑๘.

ความขึ้น รวมทั้งไม่อาจควบคุมแสงที่เหมาะสมแก่วัตถุ อันจะทำให้วัตถุเสื่อมสภาพได้ ตู้ใบนั้นต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเสียใหม่ด้วยเช่นกัน

๑.๒ พิพิธภัณฑ์สถานที่จัดตั้งเพื่อการศึกษาค้นคว้า ของนักวิชาการโดยเฉพาะ

พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้มักจะเก็บรวบรวมวัตถุไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อให้ผู้ที่ต้องการจะค้นคว้าเกี่ยวกับวัตถุ สามารถศึกษาเปรียบเทียบวัตถุที่มีความแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้างได้ นอกจากนี้วัตถุที่มีความสมบูรณ์และสวยงามยังเป็นร่องวัตถุที่มีข้อมูลที่มาอย่างชัดเจน เช่นวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี หรือวัตถุที่ได้จากการศึกษารวบรวมโดยนักวิชาการ

๑.๓ พิพิธภัณฑ์สถานที่จัดตั้งเพื่อให้ผู้ชมเกิดการเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้ อาจไม่สนใจที่จะอนุรักษ์วัตถุที่จัดแสดง และวัตถุจัดแสดงก็มักจะเป็นวัตถุที่สามารถจัดหาหรือจัดทำขึ้นใหม่ทดแทนได้ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์ จัดแสดงอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะอธิบายเรื่องราวทางวิทยาศาสตร์ และอนุญาตให้ผู้เข้าชมสามารถจับต้อง หมุน กระแทก หรือกดปุ่ม ฯลฯ เพื่อจะได้เรียนรู้โดยไม่สนใจว่าอุปกรณ์ต่างๆ เหล่านั้นจะเสียหาย หักพัง และถ้าวัตถุที่จัดแสดงเสียหายขึ้นมาจริงๆ พิพิธภัณฑ์สถานก็จะจัดหาของใหม่มาแทนที่ของที่เสียหายนั้น^{๒๔}

๒. การแบ่งพิพิธภัณฑ์สถานตามสาขาวิชา

โดยจะกำหนดขอบเขตการสะสมและจัดแสดงให้อยู่ในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง ซึ่งมักจะแบ่งพิพิธภัณฑ์สถานเป็นประเภทต่างๆ ตามสาขาวิชาที่เก็บรวบรวมวัตถุ และจัดแสดงไว้ดังนี้

๒.๑ พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ คือ พิพิธภัณฑ์สถานที่เก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุที่มี

คุณค่าทางศิลปะ เช่น หอศิลป์ (art gallery) พิพิธภัณฑ์สถานร่วมสมัย (museum of contemporary) พิพิธภัณฑ์สถานสมัยใหม่ (museum of modern art) พิพิธภัณฑ์สถานประณีตศิลป์ (museum of fine art)

๒.๒ พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยา (museum of ethnology) เก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มคนต่างๆ เช่น กลุ่มชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง อีก้อ ลีซอ ชาวไทยพวน ชาวมอญในประเทศไทย

๒.๓ พิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา คือ พิพิธภัณฑ์สถานที่เก็บรวบรวมวัตถุและจัดแสดงเกี่ยวกับเรื่องราวทางธรรมชาติ พืช สัตว์โลก ภูมิศาสตร์ ฯลฯ ตัวอย่างพิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา เช่น พิพิธภัณฑ์สถานประวัติศาสตร์ธรรมชาติ (museum of natural history) สวนสัตว์ (zoo) เป็นต้นว่า สวนสัตว์ดุสิตเขาดินวนา สวนสัตว์เปิดเขาเขียว วนอุทยานต่างๆ

๒.๔ พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (museum of science and technology) คือ พิพิธภัณฑ์สถานที่เก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุและเรื่องราวทางวิทยาศาสตร์ สิ่งประดิษฐ์คิดค้นทางเทคโนโลยีของมนุษย์ เหตุผลและทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ วิวัฒนาการของเทคโนโลยี เช่น พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ที่รังสิต คลอง ๕ พิพิธภัณฑ์สถานรถไฟ พิพิธภัณฑ์สถานกองทัพอากาศ ซึ่งจัดแสดงเครื่องบิน พิพิธภัณฑ์สถานอวกาศแห่งสถาบันสมิธโซเนียน กรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา (Space Museum, Smithsonian Institution, Washington, D.C.)

^{๒๔}พิเศษ จันทน์, “พิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมพื้นถิ่นชาวไทยยวน”, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖).

๒.๕ พิพิธภัณฑ์สถานส่วนภูมิภาค (local museum) คือ พิพิธภัณฑ์สถานที่จัดแสดงเรื่องราวต่างๆ เฉพาะในภูมิภาคนั้นๆ ซึ่งอาจรวบรวมและจัดแสดงวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาและเรื่องราวของภูมิภาค เช่น พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมือง จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองซึ่งเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถานนั้นในทุกๆด้าน เป็นสหวิทยาการทั้งทางฟิสิกส์ อากาศ ประวัติของเมือง อาชีพ และวัฒนธรรม ฯลฯ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งกรุงสต็อกโฮล์ม (Stockholm City Museum, Sweden)

๒.๖ พิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะเรื่อง เก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุเฉพาะอย่าง เช่น พิพิธภัณฑ์สถานหอยที่ภูเก็ต พิพิธภัณฑ์สถานหินแปลกที่บางรัก กรุงเทพฯ พิพิธภัณฑ์สถานเครื่องถ้วยโอสธสกา

๒.๗ พิพิธภัณฑ์สถานมหาวิทยาลัย (university museum) คือ พิพิธภัณฑ์สถานที่เก็บรวบรวมและจัดแสดง วัตถุเพื่อการศึกษา ค้นคว้าเกี่ยวกับวิชาการที่มีการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นๆ (ในปัจจุบันโรงเรียนต่างๆ มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานประจำโรงเรียนนั้นๆ เพื่อการศึกษาของคณาจารย์และนักเรียนในโรงเรียน ตัวอย่างพิพิธภัณฑ์สถานมหาวิทยาลัย เช่น พิพิธภัณฑ์สถานคอนดอน ของ ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล จัดแสดงตัวอย่างทางกายวิภาค เช่น อวัยวะส่วนต่างๆ ของมนุษย์ เป็นต้น

๓. การแบ่งพิพิธภัณฑ์สถานตามขอบเขตพื้นที่การเก็บรวบรวม และจัดแสดง

๓.๑ พิพิธภัณฑ์สถานระดับโลก เก็บรวบรวม และจัดแสดงเรื่องราวของทุกภูมิภาคทั่วโลก เช่น ลูฟร์ บริติชมิวเซียม เมโทรโพลิตันมิวเซียม พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้กำลังเป็นที่นิยมจะจัดตั้งขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้ว และมีเศรษฐกิจดี เรียกว่า พิพิธภัณฑ์สถานอารยธรรมโลก (Museum of World Civilization) เช่น ที่เมืองออกตาวา แคนาดา ซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อราวสิบกว่าปีมาแล้ว หรือพิพิธภัณฑ์สถานมรดกโลก (Museum of World Heritage) ซึ่งบริติชมิวเซียม ประเทศอังกฤษ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติวงศ์วรรณา (Museum of Ethnography) กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน กำลังดำเนินการจัดตั้งบางพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรวบรวม และจัดแสดงวัตถุจากภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งของโลก เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งฟูกูโอกะ ประเทศญี่ปุ่น (Fukuoka Art Museum) เก็บรวบรวมงานศิลปกรรมสมัยของชาติต่างๆ ในทวีปเอเชีย และพิพิธภัณฑ์สถานอารยธรรมเอเชีย ณ ประเทศสิงคโปร์ (Asian Civilization Museum) จัดแสดงเรื่องราวอารยธรรมเอเชีย

๓.๒ พิพิธภัณฑ์สถานระดับชาติ (National Museum) จัดแสดงเรื่องราวของชาติที่พิพิธภัณฑ์สถานนั้นตั้งอยู่ พิพิธภัณฑ์สถานประเภทนี้มักจะเป็นของรัฐบาล และเป็นที่เก็บรวบรวมและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหอศิลป์ของไทย หรือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของประเทศต่างๆ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น เนปาล ฯลฯ

๓.๓ พิพิธภัณฑ์สถานระดับภูมิภาค (Regional Museum) เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ เก็บรวบรวมและจัดแสดงเรื่องราวของภาคเหนือตอนบน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติภูเก็ต เก็บรวบรวมและจัดแสดงเรื่องราวของภาคใต้ฝั่งตะวันตก

๓.๔ พิพิธภัณฑ์สถานระดับจังหวัด (Provincial Museum) เก็บรวบรวมวัตถุ และจัดแสดงเรื่องราวของจังหวัด เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด

๓.๕ พิพิธภัณฑ์สถานระดับท้องถิ่น (Local Museum) เก็บรวบรวมวัตถุ และจัดแสดงเรื่องราวของท้องถิ่น เช่น อำเภอ ตำบล หรือหมู่บ้าน หรือแหล่งประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี เช่น พิพิธภัณฑ์สถานในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย หรือพิพิธภัณฑ์สถานแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา และพิพิธภัณฑ์สถาน ณ บ้านโป่งมะนาว อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์^{๒๕}

๔. ๓.๕ การแบ่งประเภทพิพิธภัณฑ์สถานตามขนาด

แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ พิพิธภัณฑ์สถานขนาดใหญ่ และพิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก ซึ่งผู้ที่ได้พูดถึงพิพิธภัณฑ์สถาน ๒ ประเภทนี้ คือ ฮิวจ์ เดอ วารีน (Hugues de Varine) ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันฝรั่งเศส ในกรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส และอดีตผู้อำนวยการสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International council of Museum – ICOM) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ในวงการพิพิธภัณฑ์สถานระดับนานาชาติ ฮิวจ์ เดอ วารีนกล่าวถึงลักษณะความแตกต่างของพิพิธภัณฑ์สถาน ๒ ขนาดไว้ดังนี้

๔.๑ พิพิธภัณฑ์สถานขนาดใหญ่ เป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติ มีขอบเขตเนื้อหาการจัดแสดงกว้างขวาง อยู่ตามเมืองขนาดใหญ่ มีผู้เข้าชมเป็นจำนวนมาก และบางแห่งมีผู้เข้าชมปีละนับล้านคน และผู้เข้าชมส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวมิใช่คนในท้องถิ่น

๔.๒ พิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในชุมชนผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นเป็นทั้งส่วนหนึ่งของการจัดแสดง และเป็นเนื้อหาของการจัดแสดงด้วย (คือเป็นทั้ง object and subject ในการจัดแสดง) พิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็กนี้ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และทำหน้าที่เป็นศูนย์วัฒนธรรมและศูนย์รวมในการพัฒนาท้องถิ่น^{๒๖}

๔. ๓.๖ สถานที่ตั้งและพื้นที่ใช้สอยของพิพิธภัณฑ์สถาน

๑. สถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งเป็นสถานที่เพื่อการศึกษาและเพื่อความเพลิดเพลินดังนั้น จึงควรมีลักษณะที่ตั้งดังต่อไปนี้

ตั้งอยู่ในที่ชุมชนหนาแน่น หรืออยู่ไม่ห่างไกลจากชุมชนมากนัก และไม่ควรตั้งอยู่โดดเดี่ยวในที่เปลี่ยว มีการคมนาคมสะดวก มีระบบขนส่งมวลชนเข้าถึง และมีถนนหนทางสะดวกสำหรับพาหนะต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนทุกระดับสามารถเข้าถึงพิพิธภัณฑ์ได้โดยง่าย ควรอยู่ใกล้สถานศึกษา เพราะจะทำให้นักเรียนนักศึกษาสามารถเข้ามาใช้บริการของพิพิธภัณฑ์ได้บ่อยๆ และโรงเรียนสามารถนำนักเรียนเข้ามาใช้พิพิธภัณฑ์เพื่อประกอบการเรียนรู้ได้สะดวก ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี เช่นอยู่ในสวนสาธารณะ หรือใกล้สวนสาธารณะ สถานที่กว้างขวางไม่แออัด เพื่อจะได้มีพื้นที่เพียงพอสำหรับการใช้งาน และมีความโล่งโปร่งสบายสำหรับผู้มาใช้บริการ อากาศโปร่งสบายไม่มีมลพิษ เช่น น้ำเสีย ซึ่งส่งกลิ่นเหม็น อากาศมีฝุ่นละอองหรือมีควันพิษ หรือมีเสียงดังเกินขนาด นอกจากนี้ยังควรอยู่ใน

^{๒๕} พระครูสิริปัญญาวิวัฒน์ (บุญสม ผลบุญโณ), “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของวัดสำโรง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ไม่ใช่เป็นแหล่งมิจฉาชีพ ฉกชิงวิ่งราว หรือประทุษร้ายผู้คนหรือทรัพย์สิน ไม่ควรอยู่ในที่ๆ มีภัยธรรมชาติร้ายแรง เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด พายุรุนแรง หรือน้ำท่วม ทั้งนี้ เพราะพิพิธภัณฑสถานมีสะสมวัตถุที่มีคุณค่าที่จะต้องอนุรักษ์ ซึ่งภัยธรรมชาติจะทำให้วัตถุและผู้เข้าชม รวมถึงบุคลากรของพิพิธภัณฑสถานเกิดอันตรายได้ ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็ควรหาวิธีป้องกันมิให้เป็นอันตรายจากภัยธรรมชาติ เช่น สร้างอาคารวางรากฐานเป็นแผงอยู่ใต้ดิน เพื่อมิให้อาคารโคลนล้มพังทลายในกรณีที่เกิดแผ่นดินไหว สร้างอาคารให้ห่างจากร่องการไหลของลาวา และมีการขุดทางไหลของลาวา เลี่ยงอาคารพิพิธภัณฑสถาน สร้างอาคารที่มีความแข็งแรงทนต่อพายุฝน และสร้างอาคารบนที่สูง หรือบนเสาสูงป้องกันน้ำท่วมถึง เป็นต้น^{๒๗}

๒. อาคารพิพิธภัณฑสถาน อาจแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๒.๑ อาคารโบราณสถาน หรืออาคารเก่าที่มีคุณค่า เช่นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์ ใช้อาคารโบราณสถานซึ่งเคยเป็นโรงกษาปณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้าน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี ทั้ง ๓ แห่งที่ใช้ศาลากลางจังหวัดหลังเก่าเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานที่เป็นโบราณสถาน หรืออาคารเก่าที่มีคุณค่า อาคารที่มีทั้งข้อเด่นและข้อด้อยในการจัดทำเป็นพิพิธภัณฑสถาน ข้อเด่น คือตัวอาคารมีคุณค่าและความสำคัญอยู่ในตัวเองซึ่งจะต้องอนุรักษ์ หากเก็บไว้เฉยๆ ก็จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาอยู่แล้ว การจัดแสดงภายในเป็นพิพิธภัณฑสถานให้คนชมด้วยก็จะได้ใช้ประโยชน์จากอาคารอย่างคุ้มค่า ทั้งผู้ชมทางพิพิธภัณฑสถานก็จะได้ชื่นชมกับตัวอาคารไปด้วย ข้อเด่นข้อต่อมาก็คือ อาคารเก่าหรือโบราณสถาน มักตั้งอยู่ในตัวเมือง เมื่ออาคารไม่ได้ใช้แล้วก็จะถูกทิ้งไว้เปล่าประโยชน์ การจัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน ก็จะได้อาคารสถานที่ไม่ต้องแสวงหา ทั้งยังเดินทางไปมาได้สะดวก ซึ่งเป็นผลดีที่ผู้คนจำนวนมากจะเดินทางได้ง่ายส่วนข้อด้อยของการใช้อาคารเก่าเป็นพิพิธภัณฑสถาน คืออาคารนั้นๆ สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่น เช่น เพื่อเป็นสถานที่ทำงาน เป็นที่พักอาศัยจึงไม่เหมาะจะเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถาน เพราะห้องอาจเล็กเกินไป หน้าต่างมีมากเกินไปทำให้พื้นที่สำหรับจัดแสดงน้อย แสงเข้ามาหรือร้อนเกินไป เป็นต้น โบราณสถานเสียค่าบำรุงรักษาสูง โบราณสถานหรืออาคารเก่าที่ก่ออิฐถือปูน มีปัญหาเรื่องความชื้นจากใต้ดินที่ซึมขึ้นมาตามผนัง ในภาคกลางตามที่ราบลุ่มแม่น้ำมีระดับน้ำใต้ดินสูงเกือบเท่าระดับผิวดิน น้ำใต้ดินจึงซึมขึ้นมาตามผนังสูงถึง ๑.๕-๒ เมตรจากระดับผิวดิน ความชื้นจากผนังทำให้ความชื้นภายในอาคารสูง ซึ่งเป็นอันตรายต่อวัตถุสะสมหลายชนิดในพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะอินทรีย์วัตถุและโลหะ

๒.๒ อาคารที่สร้างขึ้นตามแบบประเพณี ในทางตะวันตกนิยมสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานตามแบบสถาปัตยกรรมกรีกหรือโรมัน เรียกว่า อาคารแบบ imperial เพราะมีความหรูหรา โอ่อ่า แสดงถึงความมีอารยธรรม สมกับเป็นวิหารของเทพธิดามิวส์ (Temple of Muses) อาคารที่มีรูปแบบเช่นนี้ เช่น บริติชมิวเซียม และพิพิธภัณฑสถานประวัติแห่งชาติ ในกรุงลอนดอน เมโทรโพลิทันมิวเซียม ในนครนิวยอร์ก เป็นต้น

ในประเทศไทย อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติยุคแรกๆ สร้างเป็นทรงไทยประยุกต์ มี จัวแหลม หลังคาสูง เป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าพระยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร อาคารมหาสุรสิงหนาท และอาคารประพาสพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น ปราจีน

^{๒๗} อ้างแล้ว, หน้า ๑๗.

นครศรีธรรมราช ฯลฯ ข้อเด่นของอาคารแบบประเพณีนี้ก็คือ แสดงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม แต่ก็มีข้อด้อยคืออาคารทรงไทยหลังคาสูงสิ้นเปลืองค่าก่อสร้างมาก และมักมีปัญหาเรื่องหลังคารั่ว บำรุงรักษาได้ยาก

๒.๓ อาคารที่สร้างขึ้นแบบธรรมดา คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยภายในมากกว่า รูปลักษณะภายนอก อาคารรูปแบบนี้มักสิ้นเปลืองค่าก่อสร้างน้อยกว่าอาคารทรงไทย แต่ก็ไม่มีความโดดเด่นใดๆ ให้ผู้คนเดินผ่านไปมาเกิดความสนใจอาคารรูปแบบนี้ เช่น อาคารศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกาญจนบุรี อาคารชมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดราชบุรี อาคารพิพิธภัณฑ์ชาмуไรของญี่ปุ่นที่เมืองยามากาตะประเทศญี่ปุ่น อาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี เป็นต้น

๒.๔ อาคารที่สร้างขึ้นมาโดยตั้งใจออกแบบให้มีเอกลักษณ์โดดเด่น แสดงถึงแนวคิดซึ่งสื่อไปถึงการเก็บสะสมและจัดแสดงภายในตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ อาคารพิพิธภัณฑ์กุกเกนไฮม์ Guggenhiem Museum มีการประกวดแบบ และออกแบบโดยสถาปนิกที่มีชื่อเสียงระดับโลก อาคารกลายเป็นจุดเด่นของพื้นที่นั้นๆ (landmark) ซึ่งโดดเด่นสะดุดตา และดึงดูดความสนใจของผู้คนให้อยากรู้อยากเห็นเข้าไปชมภายในอาคารอาคารพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติของไทย ออกแบบเป็นลูกสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ สื่อถึงการรับรู้ด้านปริมาตรและแรงที่รูปลูกบาศก์สามารถรับน้ำหนักซึ่งเอามุมลงล่างได้อย่างไรก็ตาม การที่พิพิธภัณฑ์จะเลือกรูปแบบอาคารรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสถานภาพของพิพิธภัณฑ์ว่ามีอาคารอยู่แล้วหรือไม่ พิพิธภัณฑ์นั้นๆ เป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทใด และที่สำคัญคือพิพิธภัณฑ์มีงบประมาณมากน้อยเพียงใด

พื้นที่ใช้สอยของอาคารพิพิธภัณฑ์สถานอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น

๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ

๑. พื้นที่สาธารณะ (Public area) คือพื้นที่ที่ประชาชนทั่วไปที่เข้ามาในพิพิธภัณฑ์สถาน และได้เสียค่าบริการแล้วสามารถจะเข้าถึงได้โดยเสรี พื้นที่เหล่านั้น เช่น

- ๑.๑ ที่จอดรถ บริเวณสนาม ที่นั่งพักผ่อน สวน
- ๑.๒ ที่จำหน่ายบัตร เคาน์เตอร์รับฝากของ
- ๑.๓ ห้องจัดแสดงนิทรรศการถาวร และชั่วคราวที่เปิดแสดงอยู่
- ๑.๔ เคาน์เตอร์ประชาสัมพันธ์
- ๑.๕ เคาน์เตอร์ให้บริการด้านการศึกษา เช่น ติดต่อขอการนำชม
- ๑.๖ ร้านขายอาหาร เครื่องดื่ม ของที่ระลึก
- ๑.๗ ห้องน้ำสาธารณะ

๒. พื้นที่กึ่งสาธารณะ (Aeni-public area) คือพื้นที่ที่ผู้เข้ามาในพิพิธภัณฑ์สามารถเข้าถึงได้เฉพาะช่วงเวลา หรือโดยได้รับอนุญาตและควรจะต้องติดบัตรอนุญาตชั่วคราว

๒.๑ ห้องประชุม ห้องบรรยาย ห้องเรียน อนุญาตเฉพาะเวลาที่มีการประชุม บรรยาย หรือเรียน และอนุญาตสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ เท่านั้น

๒.๒ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่บางแผนก เช่น แผนกบริหาร ธุรการ ห้องทำงานฝ่ายการศึกษา ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ห้องทำงานภัณฑารักษ์ (ในบางกรณี) ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ทะเบียน ส่วนที่รับมอบวัตถุ อนุญาตเฉพาะผู้ที่มีฐานะจะต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่เท่านั้น

๒.๓ ห้องสมุด ห้องค้นคว้าข้อมูลทะเบียน

๓. พื้นที่หวงห้าม (Restricted area) อนุญาตให้เข้าไปในพื้นที่ได้เฉพาะเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานในพื้นที่นั้นๆ เท่านั้น ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของวัตถุพิพิธภัณฑสถาน และบุคคลทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่และผู้มาติดต่อ พื้นที่หวงห้ามนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ มีวัตถุพิพิธภัณฑสถานอยู่ในลักษณะที่หยาบๆ จับต้องได้ง่าย ซึ่งหากอนุญาตให้ผู้ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปในพื้นที่อาจทำให้วัตถุชำรุด หรือสูญหาย นอกจากนี้ห้องปฏิบัติการบางแห่งยังอาจ ถ้ามีผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปอาจเกิดอันตรายแก่บุคคลนั้นๆ ได้ บริเวณหวงห้าม เช่น

๓.๑ ห้องปฏิบัติการทะเบียน ซึ่งรวมถึงบริเวณที่เปิดและบรรจุหีบห่อวัตถุพิพิธภัณฑสถาน (packing and unpacking area)

๓.๒ ห้องปฏิบัติการซ่อมสว่นรักษา

๓.๓ ห้องปฏิบัติการช่าง ซึ่งมีอุปกรณ์เครื่องจักรกล ซึ่งอาจเป็นอันตราย

๓.๔ ห้องจัดแสดงซึ่งอยู่ในระหว่างติดตั้งการจัดแสดง

๓.๕ คลังเก็บวัตถุพิพิธภัณฑสถาน (บางพิพิธภัณฑสถานอนุญาตให้นักค้นคว้า นักวิจัย เข้าไปศึกษาภายในคลังวัตถุได้)

๓.๖ ห้องปฏิบัติการฝ่ายรักษาความปลอดภัย เช่น ห้องเก็บกุญแจ ห้องควบคุมโทรทัศน์วงจรปิด (CCTV Close circuit Television)

๓.๗ ห้องเก็บวัสดุอุปกรณ์

๒๘

๔. ๓.๗ การเก็บรวบรวมวัตถุเพื่อเป็นของสะสมของพิพิธภัณฑสถาน

การเก็บรวบรวม หรือการสะสมวัตถุ เป็นงานสำคัญทางพิพิธภัณฑสถาน มีข้อควรกำหนดไว้เป็นนโยบายของพิพิธภัณฑสถาน ดังนี้

๑) นโยบายการเก็บสะสม

๑. เก็บรวบรวมวัตถุเฉพาะที่ได้มาโดยถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น เพราะการรับวัตถุผิดกฎหมายเข้ามาไว้ในครอบครองเป็นความผิดทางอาญา หลายคนอาจไม่ทราบว่าโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นพบในดิน หรือพบตามผิวดิน แม้ในบริเวณบ้านของเราเอง ถ้าเราไม่มีหลักฐานที่ยืนยันความเป็นเจ้าของได้ โบราณวัตถุเหล่านั้นจะต้องตกเป็นทรัพย์สินแผ่นดิน ต้องนำไปมอบให้กรมศิลปากร และผู้พบของนั้นมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนหนึ่งในสามของมูลค่าทรัพย์สินนั้น ดังระบุไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๔ ดังนั้นการเก็บของเก่าตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ โดยมีได้รับอนุญาต จึงเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ในกรณีที่มีวัตถุมาจากร้านค้า หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งเราไม่สามารถทราบได้ว่าวัตถุนั้นๆ มีที่มาผิดกฎหมายหรือไม่ นักสะสม หรือพิพิธภัณฑสถานสามารถป้องกันตนไว้ก่อนได้ด้วยการขอหลักฐานการซื้อขาย เช่น ใบเสร็จรับเงินซึ่งระบุชื่อ และที่อยู่พร้อมสำเนาบัตรประจำตัว และทะเบียนการค้าของผู้ขายไว้อ้างอิงด้วย

^{๒๘} วิเชียร วิลเลกัว, “พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓).

๒. จำกัดขอบเขตการสะสม เพราะการสะสมวัตถุหลายประเภทในขอบเขตกว้างขวางจะทำให้การสะสมนั้นครบถ้วนสมบูรณ์ได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์สถานขนาดเล็ก ยังจำเป็นต้องมีขอบเขตการสะสม และจัดแสดงเฉพาะเรื่อง เช่น การสะสมวัตถุเฉพาะที่เกี่ยวกับท้องถิ่น อันเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน หรือสะสมวัตถุประเภทเครื่องปั้นดินเผา หรือสะสมวัตถุเฉพาะสมัยใดสมัยหนึ่ง

๓. ต้องสะสมวัตถุควบคู่กันไปกับประวัติและข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุนั้นๆ เพราะจะเป็นประโยชน์มากกว่าการสะสมแต่เพียงวัตถุอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อวัตถุสะสมเข้ามาสู่พิพิธภัณฑ์สถานไม่ว่าโดยวิธีใด เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถานจะต้องบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุไว้โดยทันที และจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าให้ได้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุเหล่านั้นให้มากยิ่งขึ้นด้วย

๒) การได้มาซึ่งวัตถุสะสม

การได้มาซึ่งวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์สถานนั้นสามารถได้วัตถุหลายวิธี คือ

๑. ด้วยการบริจาค พิพิธภัณฑ์หลายแห่งเริ่มต้นการสะสมวัตถุด้วยการรับบริจาคจากเอกชนแล้วพัฒนาขึ้นเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์สถานยังได้รับบริจาควัตถุต่างๆ อยู่เป็นประจำ บ่อยครั้งที่ผู้บริจาควัตถุซึ่งพิพิธภัณฑ์สถานไม่ต้องการด้วยเหตุผลต่างๆ ดังนั้น พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งจึงควรตั้งมาตรฐานการรับบริจาคไว้ในหลักเกณฑ์การรับวัตถุเข้าพิพิธภัณฑ์ด้วย

๒. การรับวัตถุที่ได้จากกระบวนการทางโบราณคดี ได้แก่ การสำรวจ ขุดค้น หรือขุดแต่งตามหลักวิชาการโบราณคดี หรือวัตถุทางสาขาวิชาอื่นที่ได้จากขบวนการศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เช่น ตัวอย่างพืช ตัวอย่างแมลง ฯลฯ วัตถุที่ได้มาโดยวิธีการทางวิชาการนี้จะมาพร้อมข้อมูล เอกสาร ซึ่งจะมีคุณค่ามากที่สุดสำหรับการศึกษาค้นคว้าในพิพิธภัณฑ์สถาน (ในกรณีที่เป็โบราณวัตถุที่ได้จากการสำรวจขุดค้นทางโบราณคดี จัดว่าเป็นทรัพย์สินแผ่นดิน ต้องเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ)

๓. ได้จากการซื้อ สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการซื้อวัตถุเข้าพิพิธภัณฑ์สถานคือ ต้องให้ความสนใจว่าของที่ซื้อมานั้นมีที่มาถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ใช่ของที่ถูกรงการหรือได้จากการลักลอบขุดค้น หรือได้มาโดยขัดต่ออนุสัญญายูเนสโกว่าด้วยวิธีการห้ามและป้องกันการส่งออก การนำเข้าหรือถ่ายโอนตามกรรมสิทธิ์ทางสมบัติทางวัฒนธรรมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย (Unesco Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property) ดังนั้น ก่อนที่จะซื้อวัตถุใดๆ ควรตรวจสอบให้แน่ใจ และจะต้องมีหลักฐานการซื้อขายรวมทั้งชื่อที่อยู่และสำเนาแสดงเอกสารความเป็นตัวตน (เช่นบัตรประจำตัวและทะเบียนบ้าน) ของผู้ขายประกอบด้วย เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นว่าวัตถุที่พิพิธภัณฑ์สถานรับซื้อไว้เป็นของผิดกฎหมาย พิพิธภัณฑ์สถานจะต้องมีเอกสารหลักฐานพร้อมที่จะแสดงกับเจ้าหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์

๔. การได้มาตามกฎหมาย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมีหน้าที่อย่างหนึ่งตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นั่นก็คือ เป็นที่เก็บรักษาสมบัติของชาติ สมบัติของชาติอาจมีที่มาจากกรณีที่บุคคลขุดค้นพบโบราณวัตถุซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถแสดงหลักฐานในการเป็นเจ้าของได้ วัตถุชิ้นนั้นก็จะเป็สมบัติของชาติ (โดยผู้ขุดค้นพบมีสิทธิ์ได้รับรางวัลเป็นเงินจำนวนหนึ่งในสามของมูลค่าของวัตถุนั้น) และจะถูกเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาน นอกจากนี้บ่อยครั้งที่ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้รับแจ้งให้ไปตรวจพิสูจน์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ตำรวจยึดได้จากการกระทำผิดกฎหมาย เช่น พยายามส่งโบราณศิลปวัตถุออกนอก

ราชอาณาจักรโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายหรือการพยายามลักลอบนำโบราณศิลปวัตถุจากต่างประเทศเข้ามาในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาต หากไม่สามารถหาตัวผู้ต้องหาจับผิดชอบได้ วัตถุที่ถูกยึดเหล่านั้นก็จะถูกส่งมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๕. วัตถุที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับพิพิธภัณฑสถานแห่งอื่น ในกรณีนี้เช่นกัน จะต้องระมัดระวังเรื่องความถูกต้องของที่มาวัตถุ

๖. วัตถุที่ได้มาจากการจัดประกวด หรือด้วยวิธีอื่นๆ เช่น ในการประกวดศิลปกรรมแห่งชาติ ผู้ที่ได้รับรางวัลจะต้องมอบศิลปวัตถุนั้นให้เป็นสมบัติของผู้จัดการประกวด

๗. วัตถุที่ได้จากการแลกเปลี่ยน โดยทั่วไปพิพิธภัณฑสถานจะแลกเปลี่ยนวัตถุกันระหว่างพิพิธภัณฑสถานด้วยกันเองเท่านั้น มักไม่ค่อยมีการแลกเปลี่ยนกับเอกชน

๘. วัตถุที่ได้จากการยืม แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๘.๑ การยืมระยะสั้น เช่น ๑ เดือน, ๓ เดือน, ๑ ปี โดยมีกำหนดระยะเวลาการส่งคืนที่แน่นอน และมีวัตถุประสงค์ในการยืม เป็นต้นว่า ยืมมาเพื่อจัดนิทรรศการชั่วคราว หรือยืมมาเพื่อจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ เมื่อสิ้นสุดนิทรรศการแล้วจะต้องส่งวัตถุคืนให้เจ้าของในกำหนดระยะเวลาที่ตกลงกันได้

๘.๒ การยืมระยะยาว มักจะไม่มีกำหนดระยะเวลาการคืนที่แน่นอน คือยืมมาเพื่อจัดแสดงเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่การยืมระยะยาวนี้เกิดขึ้นในกรณีที่มิให้ผู้ให้ยืมเล็งเห็นประโยชน์ของการจัดแสดงวัตถุในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้สาธารณชนได้ชม แต่ยังเกิดความไม่แน่ใจในพิพิธภัณฑสถานและบุคลากรของพิพิธภัณฑสถาน หรือยังเกิดความรัก ความเสียขวัญวัตถุนั้นๆ อยู่ ผู้บริหารพิพิธภัณฑสถานควรพยายามโน้มน้าวให้เจ้าของวัตถุเกิดความไว้วางใจและบริจาควัตถุนั้นให้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถาน เพราะหากผู้ให้ยืมเสียชีวิต หายาพอาจจะขอวัตถุนั้นๆ คืนก็ได้^{๒๕}

๔. ๓.๘ การทำทะเบียนวัตถุ

การทำทะเบียนวัตถุ คือการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑสถานไว้เป็นหลักฐาน เปรียบวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑสถานเหมือนกับคน เมื่อเกิดมาก็ต้องแจ้งเกิดที่ฝ่ายทะเบียนราษฎรของอำเภอที่เกิด มีการบันทึกว่าเด็กเกิดมามีใครเป็นพ่อ แม่ อาศัยอยู่ที่ใด เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ หรือตาย ก็ต้องแจ้งแก้ไขข้อมูล วัตถุพิพิธภัณฑสถานก็เช่นเดียวกัน เมื่อรับเข้าพิพิธภัณฑสถานก็ต้องบันทึกว่าได้มาอย่างไร มีประวัติความเป็นมาอย่างไร รับมาแล้วเก็บไว้ที่ไหน ย้ายที่เก็บอย่างไร ฯลฯ

๑) ประโยชน์ในการทำทะเบียนวัตถุ คือ

เป็นการควบคุมวัตถุ ทำให้รู้จำนวน และข้อมูลต่างๆ เพื่อใช้ในขั้นตอนการดำเนินการอื่นๆ ของพิพิธภัณฑสถาน

เป็นการรักษาความปลอดภัยของวัตถุ ป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่ทุจริตยกยอก เมื่อวัตถุสูญหายก็จะสามารถตรวจสอบได้

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔-๒๕.

การบันทึกข้อมูลวัตถุอย่างละเอียดพร้อมรูปถ่าย เป็นหลักฐานแสดงความเป็นเจ้าของ วัตถุนั้นๆ ในกรณีที่สูญหายก็สามารถใช้ข้อมูล และรูปถ่ายประกอบการแจ้งความและติดตามกลับคืนมาได้

ข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุโดยเฉพาะประวัติที่มา ประโยชน์ใช้สอยเหล่านี้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และการเล่าเรื่องราวในการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถาน

๒) การกำหนดเลขประจำวัตถุ

วัตถุสะสมทุกชิ้นจะต้องได้รับการให้หมายเลขวัตถุ โดยอาจเรียงตามลำดับ ๐๐๐๑ ไปจนถึง ๙๙๙๙ (ในกรณีที่คิดว่าพิพิธภัณฑ์จะสะสมวัตถุไม่เกิน ๙๙๙ ชิ้น) หรืออาจเรียงลำดับในแต่ละปี เช่น วัตถุชิ้นแรกที่ได้รับเข้ามาในปี พ.ศ.๒๕๔๔ จะได้รับหมายเลข ๒๕๔๔.๐๐๑) และเรียงกันไปเรื่อย ๆ จนถึงสิ้นปี วัตถุชิ้นที่รับเข้าในปีใหม่ ปี ๒๕๕๐ ก็ได้รับหมายเลขใหม่ ๒๕๕๐.๐๐๑ ต่อไป การให้เลขหมายวัตถุนี้ก็เหมือนกับการตั้งชื่อให้วัตถุนั้นเอง

๓) การเขียนเลขวัตถุ

เมื่อกำหนดหมายเลขประจำวัตถุแล้ว จะต้องเขียนเลขดังกล่าวติดไว้กับตัววัตถุด้วย เพื่อให้สามารถระบุได้ว่าวัตถุชิ้นไหนมีหมายเลขใด หลักในการเขียนเลขประจำวัตถุนั้นมีหลักดังนี้ คือ

๑. สามารถแลเห็นได้ชัดเจน และอ่านได้ง่าย โดยใช้สีที่ติดกับวัตถุ และเขียนในตำแหน่งที่เห็นได้ง่าย

๒. เลขวัตถุจะต้องไม่ทำลายคุณค่าของวัตถุ เขียนในตำแหน่งที่ไม่ค่อยน่าสนใจ ไม่มีลวดลาย ถ้าวัตถุชิ้นนั้นเป็นผ้าต้องเขียนหมายเลขบนผ้าอีกผืนหนึ่งแล้วจึงเย็บติดกับวัตถุ

๓. ติดทนนาน ไม่ลบเลือนง่ายจนเกินไป

๔. ต้องสามารถลบออกได้ สำหรับในกรณีที่เขียนผิดพลาด หรือมีการเปลี่ยนพิพิธภัณฑ์ ระบบการเขียนเลขบนตัววัตถุนั้นควรเขียนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ระบุว่าวัตถุแต่ละชนิดใช้สีอะไรเขียนและเขียนไว้ที่ส่วนไหนของวัตถุ ถ้าเป็นวัตถุประเภทเดียวกัน เช่น พระพุทธรูป หรือ ประติมากรรม ก็เขียนหมายเลขให้อยู่ในตำแหน่งเดียวกันทุกชิ้น เช่น ที่ด้านข้างของฐานประติมากรรม โดยการเขียนหมายเลขบนพื้นผิววัตถุที่เป็นหินนั้นจะต้องทาน้ำมันใสเสียก่อนแล้วจึงเขียนบนนั้น เมื่อสีแห้งแล้วจึงทาแลคเกอร์ทับอีกชั้นหนึ่งเพื่อความคงทนและไม่ทำลายวัตถุโดยตรง

๔) การบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุ

มีกฎเกณฑ์ต่างๆ ดังนี้ คือ บันทึกข้อมูลทุกอย่างที่เกี่ยวกับวัตถุ ซึ่งแบ่งข้อมูลออกเป็น 4 ประเภท คือ

๑. ข้อมูลที่ได้จากวัตถุ

๑.๑ ชนิดของวัตถุ (สามัญนามของวัตถุ) เช่น หม้อ

๑.๒ วัสดุที่ใช้ทำวัตถุนั้นๆ เช่น ทองคำ ไม้ ดินเผา หิน

๑.๓ ขนาด กว้าง ยาว สูง หรือเส้นผ่าศูนย์กลาง หรือน้ำหนัก (เช่น น้ำหนักทองคำ น้ำหนักเพชร หรืออัญมณี)

๑.๔ ลักษณะของวัตถุ เป็นการบรรยายรูปพรรณสัณฐานของวัตถุว่า มีรูปร่าง ลวดลาย สีสน ฯลฯ อย่างไร

๑.๕ สภาพของวัตถุ สมบูรณ์ หรือชำรุดเสื่อมสภาพอย่างไรบ้าง เช่น บิ่น ร้าว

๒. ข้อมูลที่ได้จากปากคำเจ้าของเดิม

๒.๑ ชื่อเจ้าของเดิม

๒.๒ ชื่อวัตถุ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานศิลปะ มักมีชื่อผลงานนั้นๆ)

๒.๓ ที่มา เช่น เจ้าของเดิมซื้อจากร้านขายของเก่า หรือถ้าได้จากการขุดค้นที่กระบู่ แหล่งโบราณคดี ปีที่ขุดค้น ผู้ขุด ชั้นดิน ฯลฯ

๒.๔ การใช้งาน เช่น หีบใส่เสื้อผ้าของเจ้าของเดิม ฯลฯ

๒.๕ วัน-เดือน-ปี ที่ผลิต และผู้ผลิต

๓.. ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้า

๓.๑ อายุ สมัย วันเดือนปีที่ผลิต (จากการศึกษาเปรียบเทียบ และค้นคว้า)

๓.๒ แหล่งกำเนิด แหล่งผลิต

๓.๓ ประโยชน์ใช้สอยดั้งเดิม เช่น หีบไว้ใส่คัมภีร์

๔. ข้อมูลที่พิพิธภัณฑ์สถานกำหนดขึ้น

๔.๑ เลขประจำวัตถุ ซึ่งพิพิธภัณฑ์สถานเป็นผู้ออกให้ เลขประจำวัตถุนี้จะต้องเขียนติดไว้กับวัตถุด้วย และเขียนไว้ในบัตร หรือสมุดทะเบียนให้ตรงกัน เพื่อบ่งชี้ได้ว่าวัตถุชิ้นนั้นมีข้อมูลอย่างไร

๔.๒ ผู้รับ และวันที่รับ

๔.๓ ผู้ทำทะเบียน และวันที่ทำทะเบียน

๔.๔ ราคาซื้อ (ถ้าได้จากการซื้อ) ราคาประกัน

๔.๕ รูปถ่าย และหมายเลขฟิล์ม

๔.๖ ประวัติการซ่อมสงวนรักษา ข้อมูลการซ่อมแซม และสงวนรักษาของวัตถุ

๔.๗ ประวัติการตีพิมพ์หรือกล่าวถึงในเอกสารต่างๆ เอกสารที่อ้างถึง หรือกล่าวถึงวัตถุชิ้นนั้น เช่น วัตถุนั้นเคยตีพิมพ์ในหนังสือ หรือสิ่งตีพิมพ์ใดบ้าง

๔.๘ ประวัติการจัดแสดง

๔.๙ แฟ้มเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ เช่น ใบสั่งซื้อ ใบรับเงิน อยู่แฟ้มใด แฟ้มเก็บที่ใด

๔.๑๐ สถานที่เก็บวัตถุ

บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุนี้ เรียกว่าการทำทะเบียนวัตถุ (Registration) ผู้รับผิดชอบเด็ดขาดในด้านทะเบียนวัตถุเรียกว่านายทะเบียน (Registrar) และผู้ทำงานฝ่ายทะเบียนเรียกว่าเจ้าหน้าที่ทะเบียน (Registration Officer) การทำทะเบียนวัตถุต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบให้ได้มาตรฐานเดียวกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีคู่มือการทำทะเบียนวัตถุสำหรับพิพิธภัณฑ์สถานแต่ละแห่งเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้เจ้าหน้าที่ทะเบียนทุกคนดำเนินการในระบบเดียวกัน ในคู่มือการทำทะเบียนควรระบุ

ก. ระบบการให้เลขวัตถุ เช่น ระบบที่ปีที่รับ/ลำดับที่รับในปีนั้นๆ

ข. ตัวย่อและสัญลักษณ์ที่ใช้ในการทำทะเบียนพร้อมคำอธิบายความหมาย เช่น ก = กว้าง, ย = ยาว, สฐ = ความสูงรวมฐาน

ค. วิธีวัดขนาด เช่น ถ้าระบุว่าเส้นผ่าศูนย์กลาง หมายถึง เส้นผ่าศูนย์กลางวงนอก มาตราที่ใช้วัดเป็นเซนติเมตร น้ำหนักวัดเป็นกรัม การวัดขนาดพระพุทธรูปวัดจากฐานถึงยอดพระรัศมีคือความสูง ฯลฯ

ง. การเรียกชื่อวัตถุ เช่น โอง หมายถึงภาชนะทรงกลม ปากคู้ม ขนาดใหญ่, ไห คือ ภาชนะทรงกลม ปากคู้ม ขนาดเล็กกว่าโอง, คนโท คือ ภาชนะใส่น้ำรูปทรงกลม ส่วนบนเป็นทรงกระบอก ฯลฯ

จ. ระบบการเขียนเลขบนตัววัตถุ ระบุว่าวัตถุแต่ละชนิดใช้สีอะไรเขียนและเขียนไว้ที่ส่วนไหนของวัตถุ เช่น ผ้าผืน เขียนเลขบนผ้าผืนเล็กๆ แล้วเย็บติดกับผ้าผืนใหญ่ 2 ตำแหน่ง ตรงมุมทแยงหม้อ เขียนที่เชิงหม้อด้านล่าง^{๓๐}

๔. ๓.๙ การอนุรักษ์สงวนรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ

การซ่อมสงวนรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ คือ การดำเนินการที่ทำให้วัตถุสะสมของพิพิธภัณฑคงสภาพอยู่ได้ยืนยาว

๑.. การสงวนรักษาวัตถุมีวิธีการและมาตรการดำเนินงาน แตกต่างกันตามประเภทของวัตถุ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๑ อินทรีย์วัตถุ คือวัตถุที่สร้างขึ้นจากวัสดุที่มาจากสิ่งที่มีชีวิต คือ พืช และสัตว์ อินทรีย์วัตถุเป็นวัตถุซึ่งเสี่ยงต่อการชำรุดเสียหาย ไม่ทนทานต่อสภาพแวดล้อม เพราะมีโครงสร้างเปราะบางประกอบด้วยเซลล์ลอสเป็นส่วนใหญ่ จึงเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เมื่อทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อม อินทรีย์วัตถุจากพืช เช่น เครื่องจักสาน ไม้ไผ่ หวาย เถาวัลย์ ใบไม้ เปลือกไม้ เนื้อไม้ ฝ้าย กระดาษ ยางไม้ ปอ และสีย้อมจากพืช เป็นต้น อินทรีย์วัตถุจากสัตว์ เช่น หนังสัตว์ หนังติดขน ขนสัตว์ กระดูก งา หอย ฟัน อินทรีย์วัตถุทั้งจากพืชและจากสัตว์เสื่อมสภาพได้ง่ายในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม และที่เปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว นอกจากนี้ยังเป็นอาหารของสัตว์ เช่น หนู แมลง จุลินทรีย์ต่างๆ

๑.๒ อนินทรีย์วัตถุ คือ วัตถุที่สร้างขึ้นจากวัสดุที่มาจากสิ่งไม่มีชีวิต วัสดุจำพวกที่มีความทนทานมากกว่าอินทรีย์วัตถุ อนินทรีย์วัตถุ แบ่งออกเป็น ๒ จำพวกใหญ่ๆ คือ

- โลหะ เช่น เหล็ก อลูมิเนียม ทองแดง เงิน ทอง และโลหะผสม เช่น สแตนเลส คือ ตะกั่วผสมดีบุก สำริด คือ ทองแดงผสมดีบุก ทองเหลือง คือ ทองแดงผสมกับสังกะสี โลหะส่วนใหญ่มีความแข็งแรง และเหนียว ทนทานต่อแรงกดและแรงดึงได้ดีมาก แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายเมื่อทำปฏิกิริยากับความชื้น เกลือ ดิน ก๊าซต่างๆ ที่อยู่ในอากาศ ฝุ่นละออง ซึ่งจะทำให้เกิดสนิม นอกจากนี้โลหะผสมบางชนิดไม่ทนต่อแรงกด เช่น ทอง เงิน ตะกั่ว ซึ่งมักหักงอได้ง่าย และมีริ้วรอยขีดข่วน

- อโลหะ เช่น หิน ดิน วัสดุสังเคราะห์จำพวกพลาสติก เรซิน ซึ่งมีความทนทานต่างกัน จึงต้องการสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน การซ่อมสงวนรักษาเป็นงานที่ละเอียดอ่อน และมีความหลากหลายในวิธีปฏิบัติ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับวัตถุและวัสดุต่างๆ อย่างละเอียด

๒. ขั้นตอนของการอนุรักษ์วัตถุมีดังนี้

๒.๑ กำจัดภัยที่ติดมากับวัตถุ คือ เมื่อรับวัตถุเข้าพิพิธภัณฑ นักอนุรักษ์จะต้องตรวจสอบสภาพเสียก่อนว่าวัตถุนั้นๆ มีสิ่งใดคุกคามเบียดเบียนอยู่หรือไม่ ถ้ามีก็ต้องกำจัดภัยคุกคามนั้นเสียก่อน เช่น ไม้ อาจมีปลวกหรือมอดติดมา ผ้า หรือกระดาษ มีตัวแมลง หรือไข่แมลง ก็ต้องกำจัดปลวกและ

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖-๒๗.

แมลงให้หมดสิ้นไปเสียก่อนจึงจะนำเข้ามาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ หรือนำมาไว้รวมกับวัตถุจัดแสดง มิฉะนั้นแมลง มอด ปลวก จะแพร่ไปทำลายวัตถุที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ชั้นอื่นๆ วัตถุที่เป็นโลหะ อาจมีสนิมร้ายที่กัดกร่อนเนื้อโลหะติดมา นักอนุรักษ์ก็ต้องกำจัดสนิมนั้นให้หมด เพื่อให้มีการรุกรานทำลายเนื้อโลหะอีกต่อไป

๒.๒ ป้องกันมิให้เกิดภัยคุกคามขึ้นมาอีก เช่น การอบฆ่าจุลินทรีย์และแมลง วัตถุที่ทำมาจากสิ่งมีชีวิตเป็นครั้งคราว มิให้แมลงสามารถเข้ามาใหม่ บางครั้งอาจใช้สารเคมีเคลือบผิววัตถุจำพวก ไม้ โลหะ หรือภาพเขียนสีน้ำมัน ตามแต่ชนิดของวัตถุ

๒.๓ ปรับสภาพแวดล้อมวัตถุให้เหมาะสมกับวัตถุแต่ละชนิด

๓. สภาพแวดล้อมซึ่งเป็นอันตรายต่อวัตถุ มีอยู่ ๔ ชนิด คือ

๓.๑ ความชื้นในอากาศ แตกต่างกันไปตามภูมิประเทศ และฤดูกาล ในโลกของเราแบ่ง

สภาพภูมิอากาศออกเป็น ๔ ชนิดตามความชื้น คือ

- ร้อนแห้ง อุณหภูมิ ๓๕ องศาเซลเซียสขึ้นไป ความชื้น ๑๐-๕๕ %
- ร้อนชื้น อุณหภูมิ ๓๕ องศาเซลเซียสขึ้นไป ความชื้น ๕๕-๑๐๐ %
- หนาวแห้ง อุณหภูมิ ๑๐ องศาเซลเซียสลงมา ความชื้น ๐-๕๕ %
- หนาวชื้น อุณหภูมิ ๑๐ องศาเซลเซียส ความชื้น ๕๕-๑๐๐ %

อุณหภูมิที่ต่ำกว่า ๐ องศาเซลเซียส หรือ ๓๒ องศาฟาเรนไฮต์ อากาศจะแห้งมาก เพราะความชื้นในอากาศจะแข็งตัวเป็นน้ำแข็งหมดประเทศไทย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ในพื้นที่ที่มีภูมิอากาศเขตร้อนชื้น มีความชื้นสูงในฤดูฝนราว ๕๕-๙๕ % และความชื้นลดลงในฤดูแล้งเหลือราว ๒๐-๕๕% อุณหภูมิในฤดูร้อนเฉลี่ย ๓๐ องศาเซลเซียสในเวลากลางวัน และ ๒๐ องศาเซลเซียสในเวลากลางคืนความชื้นเป็นสาเหตุให้วัตถุพองตัวในฤดูฝน และหดตัวในฤดูร้อนทำให้วัตถุแตกร้าว เช่น ไม้ ภาพเขียนสีน้ำมันจะเป็นอันตรายมาก นอกจากนั้นความชื้นยังช่วยเร่งปฏิกิริยาก๊าซในอากาศ เช่น ก๊าซแอมโมเนีย ทำให้เกิดกรดทำปฏิกิริยากับผิวโลหะให้เกิดเกลือ เป็นคราบหมองบนผิวเครื่องเงินหรือเกิดสนิมบนเหล็กโดยรวมพิพิธภัณฑ์จะรักษาความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศภายในพิพิธภัณฑ์ไว้ที่ระดับ ๕๐-๖๐% ตลอด ๒๔ ชั่วโมง โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่าไฮโดรมิเตอร์วัดความชื้น และใช้ Humidifier เป็นอุปกรณ์เพิ่มความชื้นในอากาศ แต่ถ้าเป็นที่ชื้นจัด ก็อาจลดความชื้นได้ด้วยอุปกรณ์ดูดความชื้น เรียกว่า Dehumidifier ความชื้นที่ต่ำมากเกินไปทำให้วัตถุสูญเสียความชื้นแห้งกรอบและเปราะแตกหักได้ง่าย

๓.๒ อุณหภูมิ เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้วัตถุเสื่อมสภาพ อุณหภูมิที่สูง และความชื้นสูงทำให้จุลินทรีย์เจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว เช่น รา แบคทีเรีย ซึ่งจะก่อให้เกิดรอยเปื้อนบนวัตถุจำพวกอนินทรีย์วัตถุ หรือทำให้อินทรีย์วัตถุย่อยสลายอุปกรณ์ที่ใช้วัดอุณหภูมิคือ เทอมมิเตอร์ (Thermometer) และอุปกรณ์ที่วัดอุณหภูมิคือเครื่องปรับอากาศ (Air condition หรือ Air cooler) หรือ Freezer สำหรับวัตถุที่ต้องการสภาพแวดล้อมที่เย็น อุณหภูมิต่ำกว่าจุดเยือกแข็ง เช่น फिल्मภาพนิ่ง फिल्मภาพยนตร์ เป็นต้นดังกล่าวแล้วว่าอุณหภูมิที่ต่ำกว่า ๐ องศาเซลเซียส จะมีความชื้นต่ำมาก ดังนั้นเมื่อเพิ่มอุณหภูมิให้สูงขึ้น ความชื้นก็ยังคงต่ำเกินไปต้องเพิ่มความชื้นให้สูงขึ้นด้วย โดยทั่วไป พิพิธภัณฑ์รักษาอุณหภูมิภายในไว้ที่ระดับ ๒๐-๒๒ องศาเซลเซียส สม่าเสมอตลอด ๒๔ ชั่วโมงการรักษาอุณหภูมิ และความชื้นให้ต่ำในท้องถิ่นที่มีอุณหภูมิและความชื้นปกติสูง คือ ภูมิอากาศ

ร้อนขึ้นเช่นในประเทศไทยและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ เป็นการดำเนินงานที่สิ้นเปลืองมาก เพราะในขั้นตอนการดูดความชื้น เครื่องดูดความชื้นจะต้องอุ่นอากาศให้ร้อนเสียก่อน แล้วให้ไอร้อนนั้นมากระทบความเย็นทันที ไอน้ำในอากาศจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำ และถูกนำออกทิ้งไป แล้วจึงลดอุณหภูมิในอากาศอีกต่อหนึ่งสิ่งที่สำคัญที่พึงระลึกไว้เสมอ คือ การรักษาอุณหภูมิ และความชื้นนั้นควรรักษาให้อยู่ในระดับเดียวกันตลอดไม่ใช่เปิดเครื่องเฉพาะเวลากลางวัน แล้วปิดเครื่องในเวลากลางคืน ถ้าเปิดๆ ปิดๆ เครื่องควบคุมอุณหภูมิและความชื้นเช่นที่กล่าว จะเกิดการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิ และความชื้นที่แตกต่างกันอยู่มาก จะเป็นผลเสียมากกว่าปล่อยสภาพแวดล้อมไว้ตามธรรมชาติโดยมิได้ควบคุม

๓.๓ แสง เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะระหว่างปฏิบัติการ และระหว่างเปิดพิพิธภัณฑ์ให้คนเข้าชม แสงมีแหล่งที่มา ๒ ชนิด คือ

๓.๓.๑ แสงแดด เป็นแสงที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย แต่เดิมพิพิธภัณฑ์ไม่นิยมใช้แสงแดดในห้องจัดแสดงมากนัก เพราะมีข้อด้อยหลายประการ เช่น

- มีรังสีเหนือม่วง (Ultra violet) สูง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำลายเม็ดสีบนวัตถุ ทำให้วัตถุเปลี่ยนสี โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินทรีย์วัตถุ เกิดการเสื่อมสภาพ

- แสงแดดไม่สม่ำเสมอ บางวันก็แดดจ้า บางวันก็ครึ้มฝน ในฤดูร้อนสว่างเป็นเวลานานกว่า 10 ชั่วโมงตลอดวัน แต่ในฤดูหนาวมีแสงแดดเพียงวันละ ๒-๓ ชั่วโมง หรือมืดตลอด (ในประเทศที่อยู่ใกล้ขั้วโลก)

อย่างไรก็ตาม เมื่อโลกเผชิญสถานการณ์น้ำมันแพง พิพิธภัณฑ์ใหญ่ๆ หลายๆ แห่งหันมาสนใจใช้แสงแดดเพื่อส่องสว่างในพิพิธภัณฑ์สถานกันมากขึ้น โดยใช้เทคโนโลยีควบคุมแก้ปัญหาข้อด้อยดังกล่าวมาแล้ว เช่น ใช้คอมพิวเตอร์ควบคุมและปรับบานเกล็ดเพื่อรับแสงให้ส่องสว่างได้สม่ำเสมอ และติดฟิล์มป้องกันรังสีเหนือม่วง (Ultra violet)

๓.๓.๒ แสงจากหลอดไฟ ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ

- หลอดเรืองแสง (Fluorescent) เป็นแสงที่มีรังสีเหนือม่วงสูง ให้แสงสม่ำเสมอ ให้ความร้อนต่ำ

- หลอดไส้ (Incandescent) รังสีเหนือม่วงต่ำ ให้แสงเป็นจุด หรือเป็นวง และให้ความร้อนสูง

ด้วยเหตุนี้ แสงจากหลอดไฟจึงมีอันตราย ๒ ประการคือ รังสีเหนือม่วง และความร้อนจากหลอด มีผู้ศึกษาอันตรายจากรังสีเหนือม่วง และกำหนดกฎเกณฑ์จำนวนแสงที่วัตถุต่างๆ ควรจะได้รับไว้ โดยกำหนดว่าวัตถุที่แสงเป็นอันตรายต่อวัตถุได้มากที่สุด เช่น กระดาษ ผ้าจาก ไยพืช ไยสัตว์ ฯลฯ ควรให้แสงที่ระดับ ๕๐ ลักซ์ (Lux) และควรจะได้รับแสงอยู่ในระยะเวลาที่น้อยที่สุด นับเป็นหน่วยลักซ์ต่อชั่วโมง (Lux/Hour) ดังนั้นวัตถุที่เป็นอันตรายจากแสงจึงควรอยู่ภายใต้แสงให้น้อยที่สุด เฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น ในห้องจัดแสดงวัตถุประเภทนี้ นอกจากจะให้แสงสลัวมากแล้ว บางครั้งไฟจะเปิดเฉพาะเวลาที่มีผู้ชมต้องการดูวัตถุเท่านั้น โดยให้ผู้ชมกดปุ่มเปิดไฟ และเมื่อเลิกกดปุ่มไฟจะดับเองโดยอัตโนมัติ การอนุรักษ์สงวนรักษานี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับพิพิธภัณฑ์ ที่มีแนวคิดด้านการอนุรักษ์ ซึ่งเก็บสะสมและจัดแสดงวัตถุที่มีคุณค่าสูง เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ วัตถุทางชาติพันธุ์วิทยา วัตถุทางวัฒนธรรมอื่นๆ แต่สำหรับพิพิธภัณฑ์ที่มีแนวคิดรวบยอดเพื่อการเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์อาจ

ปล่อยผู้ชมจับต้อง สัมผัส ซึ่งทำให้วัตถุเสื่อมสภาพไปได้ แล้วจัดหา หรือจัดทำขึ้นใหม่ เพื่อทดแทนของเก่าที่ชำรุดขึ้น^{๓๑}

๔. ๓.๑๐ การจัดเก็บวัตถุในคลังพิพิธภัณฑ

วัตถุที่เก็บไว้ในห้องเก็บของ ของพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุสะสมส่วนใหญ่ มิใช่วัตถุธรรมดาที่หาได้ทั่วไป แต่มักเป็นของหายาก และมีคุณค่าในด้านต่างๆ ซึ่งพิพิธภัณฑเก็บรักษาไว้ มิได้นำออกจัดแสดงด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น วัตถุชนิดเดียวกันรูปแบบและวัสดุเหมือนกัน มีอยู่ซ้ำกันหลายชิ้น จึงเลือกเพียงบางชิ้นออกจัดแสดง หรือเป็นวัตถุที่ชำรุดเสียหายมาก ไม่สมควรนำออกมาจัดแสดง หรือเป็นวัตถุที่มีคุณค่ามาก แต่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่จัดแสดง วัตถุสะสมเป็นทรัพย์สินสมบัติมีค่าทางพิพิธภัณฑสถาน ดังนั้นห้องเก็บสมบัติของพิพิธภัณฑสถานนี้จึงเรียกว่า คลังพิพิธภัณฑ หรือ museum storage ซึ่งจะต้องจัดให้เป็นระบบ มีระเบียบเรียบร้อย เพื่อให้เก็บง่าย หยิบง่าย ดังคำโบราณสอนไว้ว่า “หยิบก็ง่าย หายก็รู้ ดูก็งามตา” การจัดเก็บวัตถุในคลังพิพิธภัณฑสิ่งที่สำคัญที่จะต้องระลึกไว้เสมออีกคือ จะต้องจัดคลังพิพิธภัณฑ หรือห้องเก็บของให้เป็นระเบียบ สะอาด ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง และมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับวัตถุ วัตถุที่เก็บไว้นั้นก็จะคงสภาพอยู่ได้อย่างยั่งยืน การจัดเก็บวัตถุในคลังพิพิธภัณฑ มีหลายขั้นตอน ดังนี้

๑. การแยกประเภทวัตถุ

เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เพราะจะทำให้เกิดระเบียบในการจัดเก็บวัตถุเป็นหมู่ เป็นพวกวัตถุในคลังพิพิธภัณฑอาจแยกประเภทได้หลายวิธี คือ

๑.๑ การแยกประเภทวัตถุตามลำดับก่อนหลังที่รับเข้าพิพิธภัณฑสถาน คือ การแยกตามหมายเลขประจำวัตถุนั่นเอง เพราะวัตถุทุกชิ้นที่เข้ามาสู่การเก็บสะสมของพิพิธภัณฑสถานส่วนใหญ่จะได้รับหมายเลขประจำวัตถุเรียงตามลำดับก่อนหลัง ดังนั้น การจัดแยกวัตถุในคลังพิพิธภัณฑด้วยวิธีนี้ จึงง่ายต่อการนำวัตถุเข้าจัดเก็บ แต่ค้นหาได้ยาก และเสียเวลาในการค้นหา ถ้าไม่มีการทำระบบสอบค้นโดยวิธีอื่นควบคู่กันไปด้วย เว้นแต่จะทราบเลขประจำวัตถุ

๑.๑.๑ วัตถุที่นำออกจัดแสดง หรือนำออกไปใช้งานบ้างบางครั้ง แต่ไม่บ่อยครั้ง วัตถุประเภทนี้จะถูกจัดเก็บไว้ส่วนกลางของคลังพิพิธภัณฑ ถัดจากประเภทที่นำออกใช้งานบ่อย

๑.๑.๒ วัตถุที่นำออกจัดแสดง หรือนำออกใช้งานน้อยมาก หรือไม่มีโอกาสนำออกจัดแสดงหรือใช้งานเลย ซึ่งมักได้แก่วัตถุที่มีคุณค่าน้อย มีความชำรุดมาก หรือวัตถุที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของพิพิธภัณฑสถานนั้นๆ เช่น พิพิธภัณฑสถานศิลปะ มีวัตถุประเภทพิมพ์ดีดสะสมอยู่เป็นต้น วัตถุประเภทนี้เป็นภาระหนักของพิพิธภัณฑสถานซึ่งจะต้องดูแลรักษาโดยแทบจะไม่ได้รับประโยชน์จากวัตถุสะสมจำพวกนี้เลย ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานจึงจำเป็นต้องมีมาตรการ ในการรับวัตถุเข้าในการเก็บสะสม คือควรรับวัตถุเฉพาะที่สามารถจะนำออกจัดแสดงได้เท่านั้น พิพิธภัณฑสถานหลายแห่งหาทางระบายวัตถุประเภทที่ไม่มีโอกาสนำออกจัดแสดงด้วยการนำออกจำหน่าย หรือแลกเปลี่ยนกับวัตถุของพิพิธภัณฑสถานอื่น นอกจากนี้ยังพยายามหาโอกาสให้วัตถุทุกชิ้นสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น นำออกจัดแสดงเพื่อการศึกษาค้นคว้า หรือ เปิดคลังพิพิธภัณฑให้ผู้ค้นคว้าวิจัยได้เข้าศึกษา

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๒๘.

๑.๒ การแยกประเภทตามชนิดการใช้งานวัตถุเป็นประติมากรรม ภาชนะ เครื่องนุ่งห่ม จิตรกรรม เครื่องเรือน ฯลฯ

๑.๓ การแยกประเภทตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นแหล่งที่มาทางวัตถุ เช่น พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะแห่งนครเดนเวอร์ รัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา จัดแบ่งการแสดงผลออกตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เช่น อเมริกากลาง อเมริกา แอฟริกา จีน-ญี่ปุ่น อินเดีย โดยมีภัณฑารักษ์รับผิดชอบพื้นที่การจัดแสดงแต่ละพื้นที่นั้น และได้แบ่งคลังพิพิธภัณฑ์ออกตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และภัณฑารักษ์ที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ที่รับผิดชอบดูแลคลังพิพิธภัณฑ์ของพื้นที่นั้นด้วย ส่วนคลังพิพิธภัณฑ์ของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติชาติพันธุ์วิทยาแห่งเมืองไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ (National Museum of Ethnology, Leiden, The Netherlands) เป็นคลังรวม ดูแลโดยเจ้าหน้าที่คลังพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะ แบ่งวัตถุออกตามประเทศที่มาของวัตถุนั้นๆ เช่น ประเทศอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ไทย เวียดนาม เกาหลี จีน

๑.๔ การแยกประเภทตามขนาดของวัตถุ ซึ่งอาจแยกเป็น ๓-๔ ประเภท คือ วัตถุขนาดเล็ก วัตถุขนาดกลาง วัตถุขนาดใหญ่ และวัตถุขนาดใหญ่พิเศษ การแยกวัตถุออกตามขนาดนี้ทำให้สะดวกในการจัดเนื้อที่ในการเก็บรักษา เช่น

๑.๔.๑ วัตถุขนาดเล็ก จัดเก็บในกล่องแยกใช้ลิ้นชักไว้เป็นหมวดหมู่

๑.๔.๒ วัตถุขนาดกลาง นำเก็บไว้บนชั้น

๑.๔.๓ วัตถุขนาดใหญ่และใหญ่พิเศษ เก็บบนชั้นขนาดใหญ่ อยู่ในห้องที่มีเพดานสูง มีประตูห้องขนาดใหญ่ที่จะนำวัตถุเข้า-ออก ได้โดยสะดวก ตัวอย่างพิพิธภัณฑ์สถานเก็บวัตถุแบ่งตามขนาด คือ คลังวัตถุแห่งชาติประเทศสิงคโปร์ (National Depository, Singapore) ซึ่งเป็นคลังพิพิธภัณฑ์กลางของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของสิงคโปร์ ๓ แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประวัติศาสตร์ (National Museum of History) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอารยธรรมเอเชีย (National Museum of Asian Civilization) และหอศิลปะแห่งชาติ (National Art Gallery)

๑.๕ การแยกประเภทวัตถุตามประเภทของวัสดุ หรือแยกตามสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับวัสดุแต่ละชนิด ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชาติวงศ์วรรณภา ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน (National Museum of Ethnography, Stockholm, Sweden) จัดแบ่งวัตถุออกเป็นประเภทต่างๆ คือ

๑.๕.๑ วัสดุที่ต้องการสภาพแวดล้อมชื้น และอุ่น เช่น วัตถุจำพวกเครื่องเงิน หรือ lacquer ware

๑.๕.๒ วัสดุที่ต้องการสภาพแวดล้อมแห้งและเย็น เช่น โลหะชนิดต่างๆ

๑.๕.๓ วัสดุที่ต้องการสภาพแวดล้อมเย็นมาก และชื้นพอควร เช่น ขนสัตว์

๑.๕.๔ วัสดุที่ทนต่อสภาพแวดล้อมทุกประเภท เช่น หิน เครื่องกระเบื้อง

การแยกประเภทตามประเภทของวัสดุเช่นนี้จะทำให้ง่ายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับวัตถุได้ ซึ่งจะรักษาวัตถุแต่ละชนิดไม่ให้เสื่อมสภาพลงได้ การแบ่งประเภทวัตถุเพื่อเก็บในคลังพิพิธภัณฑ์นี้ ในแต่ละพิพิธภัณฑ์ อาจใช้หลายวิธีรวมกันก็ได้ แยกใหญ่ตามแหล่งที่มาของวัตถุ แล้วแยกย่อยตามย่อยลงไปโดยแยกตามชนิดการใช้งานเป็นภาชนะ เครื่องนุ่งห่ม ประติมากรรม และในแต่ละชนิดการใช้งาน ก็อาจแยกย่อยลงไปอีกตามชนิดของวัสดุ และหวัช้อย่อยสุดท้ายเป็นการ

แยกตามลำดับก่อนหลังที่วัตถุเข้าสู่พิพิธภัณฑ์สถาน นั่นคือการเรียงลำดับวัตถุตามลำดับหมายเลขประจำวัตถุนั่นเอง

๒. การจัดระบบห้องคลังพิพิธภัณฑ์

คลังพิพิธภัณฑ์ ถ้ามีหลายห้องต้องมีหมายเลขห้อง หรือชื่อห้องที่สามารถจะชี้เฉพาะลงไปได้ว่ากำลังกล่าวถึงห้องใด เช่น คลังพิพิธภัณฑ์ภายในบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เดิมเป็นคลังกลาง มี ๒ คลัง คือ คลังบนชั้น ๓ ของอาคารประพาสพิพิธภัณฑ์ เรียกกันว่า คลังบน และคลังใต้ถุนพระที่นั่งวายุสถาน อมเรศ เรียกว่า คลังล่าง ต่อมาเมื่อแยกพิพิธภัณฑ์สถานออกจากกองโบราณคดีมาตั้งเป็นกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปี พ.ศ.๒๕๑๗ กองโบราณคดีย้ายที่ทำการออกจากบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานพระนคร จึงมีการใช้พื้นที่ชั้นล่างของพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์เป็นที่ทำงานของงานทะเบียน และใช้พื้นที่บางส่วนเก็บวัตถุ ทำให้มีคลังล่างเพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง ด้วยเหตุนี้จึงมีการตั้งชื่อคลังวัตถุแบ่งออกจากกันให้ชัดเจนขึ้น คลังวายุสถานอมเรศ เรียกสั้นๆ ว่าคลังวายุ เก็บเครื่องหินหรือวัตถุที่ทำด้วยหินชนิดต่างๆ คลังอิศเรศราชานุสรณ์ เรียกสั้นๆ ว่า คลังอิศเรศ เป็นที่เก็บเครื่องถ้วยเครื่องปั้นดินเผา คลังประพาสพิพิธภัณฑ์ เรียกสั้นๆ ว่า คลังบน เป็นที่เก็บวัตถุชนิดอื่นๆ ที่นอกเหนือจากเครื่องหิน และเครื่องถ้วยเครื่องดินเผา เช่นเก็บวัตถุที่ทำจากไม้ โลหะ เครื่องจักสาน เสื้อผ้า สิ่งทอ หุ่น ฯลฯ ดังนั้น ในสมุดทะเบียน หรือบัตรทะเบียนวัตถุ ก็จะระบุที่เก็บได้เฉพาะเจาะจง ตัวอย่างเช่น วัตถุชิ้นหนึ่งเก็บอยู่ ณ คลังที่อยู่ใต้ถุนพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ ตัวอย่างเช่น วัตถุชิ้นหนึ่งเก็บอยู่ในคลังที่อยู่ใต้ถุนพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ ก็จะมีข้อความระบุไว้ในระบบข้อมูลวัตถุในหัวข้อ “สถานที่เก็บ” ว่า “คลังวายุ” ผู้ที่กำลังค้นหาวัตถุชิ้นนั้น ก็จะสามารถตรงไปหาวัตถุได้ที่คลังดังกล่าวได้ในทันที เป็นการประหยัดเวลาในการค้นหาได้มาก อย่างไรก็ตาม การให้ชื่อคลังวัตถุแตกต่างกันสำหรับพิพิธภัณฑ์ที่มีคลังวัตถุหลายคลัง อาจเป็นการยากที่จะจำชื่อต่างๆ เหล่านั้น วิธีการง่ายๆ ในการให้ชื่อคลัง ก็คือกำหนดเป็นหมายเลข เช่น คลัง ๑ คลัง ๒ คลัง ๓ และเพื่อป้องกันให้เห็นเด่นชัด ด้านหน้าตรงทางเข้าและภายในห้องคลังนั้นด้วย เป็นการเตือนมิให้เกิดการนำวัตถุเข้าเก็บผิดที่ ซึ่งอาจนำไปสู่การค้นหาที่ยากลำบากใช้ระยะเวลานาน หรืออาจหาไม่พบ และพิพิธภัณฑ์สถานจะต้องถือว่าวัตถุนั้นสูญหายไปเลยก็ได้

๓. การใช้รหัสชั้นเก็บของ ตู้ และแผงแขวนวัตถุ คลังพิพิธภัณฑ์ บางแห่งมีขนาดกว้างใหญ่มาก บางครั้งมีความยาวหลายสิบเมตร เป็นที่เก็บวัตถุพิพิธภัณฑ์นับหมื่นรายการ ดังนั้นการจัดวัตถุ เข้าเก็บในคลังขนาดใหญ่เช่นนี้จะต้องมีระบบในการดำเนินการ โดยแยกวัตถุออกเป็นประเภทต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เรื่องการแยกประเภทวัตถุ แล้วจัดเก็บวัตถุตามประเภท มีป้ายขนาดใหญ่บอกประเภทวัตถุที่เก็บอยู่ในแต่ละส่วน เพื่อให้ค้นหาวัตถุได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ การตั้งรหัสสำหรับชั้น แแถว แผง ตู้ ฯลฯ ในห้องเก็บ ก็จะช่วยในการค้นวัตถุจากข้อมูลทะเบียนวัตถุ (object registration data) ทำได้รวดเร็วขึ้นด้วยชั้น แแถว แผง และตู้ในคลังพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่มักได้รหัสเป็นตัวอักษร เช่น แถว ก-ข-ค-ง หรือ A-B-C-D เพื่อมิให้สับสนปนกับเลขชั้นที่ของชั้นที่เก็บของนั้นๆ ตัวอย่างเช่น วัตถุชิ้นหนึ่งเก็บอยู่บนชั้นที่ ๓ นับจากชั้นล่าง ของชั้นซึ่งอยู่แถว ก ในคลังหมายเลข ๑ อาจได้รหัสที่เก็บ ค ๑ ก ๓ ในกรณีที่เป็คลังขนาดใหญ่ มีแถวชั้นเก็บของมากกว่าจำนวนตัวอักษรที่ใช้ก็อาจเริ่มขึ้นตัวอักษรตัวแรกใหม่โดยใช้ตัวซ้ำ เช่น แถวที่ต่อจาก แถว ฮ ได้รหัส กก ขข คค งง เรื่องไปตามลำดับ หรืออาจเปลี่ยนมาใช้อักษร A B C D เพื่อไม่ให้ซ้ำกับแถวแรกๆ ก็ได้

๔. การรักษาสภาพแวดล้อมในคลังพิพิธภัณฑ์

คลังพิพิธภัณฑ์ เป็นคลังสมบัติของพิพิธภัณฑสถาน ดังนั้น วัตถุในคลังอันเป็นสมบัติมีค่า จึงต้องได้รับการดูแลรักษาอย่างเหมาะสม

วัตถุพิพิธภัณฑ์ (museum objects) แบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด ตามหลักการอนุรักษ์ คือ อินทรีย์วัตถุ (organic material) หมายถึงวัตถุที่ได้จากสิ่งมีชีวิต (พืชและสัตว์) หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสิ่งมีชีวิต เช่น ขนสัตว์ เขา งา หนัง เล็บ ไຍไหม ไม้ เปลือกไม้ ใยไม้ ใยฝ้าย ฯลฯ

๔. ๓.๑๑ การรักษาความปลอดภัย

ภัยที่จะเกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑสถานมี ๓ ประการ คือ

๑. ภัยที่เกิดขึ้นกับอาคารสถานที่ ทำให้อาคารสถานที่ของพิพิธภัณฑสถานเสียหาย เช่น

๑.๑ ภัยธรรมชาติ เป็นภัยที่ไม่อาจป้องกันมิให้เกิดขึ้นได้ แต่ก็สามารถป้องกันมิให้เกิด

ความเสียหายขึ้นกับอาคารสถานที่ได้ด้วยการเลือกสถานที่ตั้งให้ห่างไกลจากที่ซึ่งเสี่ยงต่อการเกิดภัยธรรมชาติ และหากเลือกสถานที่ไม่ได้ และรู้ว่าจะอยู่ในที่เสี่ยงภัย ก็จะต้องออกแบบก่อสร้างอาคารให้คงทนต่อภัยธรรมชาติ และเมื่อมีภัยเกิดขึ้นก็จะเกิดความเสียหายน้อยที่สุด ตัวอย่างภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้น และวิธีป้องกันความเสียหาย เช่น

- น้ำท่วม : เลือกสร้างอาคารบนที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง และไม่อยู่ในเส้นทางเดินของน้ำป่า

ถมดินให้สูงก่อนสร้างอาคาร และสร้างอาคารยกพื้นให้สูงเหนือระดับน้ำที่สูงที่สุดที่เคยท่วมถึง

- แผ่นดินไหว : วางรากฐานอาคารเป็นแพอยู่ใต้ดิน แล้ววางเสาไว้บนแพ เมื่อเกิด

แผ่นดินไหวฐานอาคารก็จะเคลื่อนไหวไปทั้งหลังเหมือนเรือได้คลื่นอยู่กลางทะเล

- พายุ : สร้างอาคารที่มั่นคงแข็งแรงและปลูกต้นไม้บังทางลม

- ไฟฟ้า : ต่อสายล่อฟ้า

๑.๒ ภัยจากอุบัติเหตุ และวิธีป้องกัน เช่น

- อุบัติเหตุต้นไม้ล้ม : ไม่ปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ใกล้อาคาร และดูแลตัดกิ่งไม้แห้งอย่างสม่ำเสมอ

- อุบัติเหตุอื่น ๆ : วางกฎระเบียบในการป้องกันภัยตามหลักปลอดภัยไว้ก่อน

- อัคคีภัย : วางระเบียบการป้องกันอัคคีภัย ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้รู้จักวิธีป้องกันภัย หมั่น

ตรวจสอบสภาพสายไฟ สวิตช์ และอุปกรณ์ไฟฟ้า ฯลฯ

๑.๓ ภัยจากการจลาจล และวิธีป้องกัน ตัวอย่างเช่น

- พิพิธภัณฑสถานหลายแห่ง อยู่ในทำเลที่ตั้งล่อแหลมเสี่ยงต่ออันตรายจากการจลาจล

เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งอยู่ในจุดที่มีการชุมนุม ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานจึงต้องวาง

มาตรการป้องกันอย่างเข้มงวดเรื่องการเข้า - ออก ของยานพาหนะและผู้คนในภาวะวิกฤติ โดยห้าม

ไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งฝ่ายทหาร - ตำรวจ และฝ่ายต่อต้านเข้าพิพิธภัณฑสถาน เพราะจะเป็นจุดให้ฝ่าย

ตรงข้ามเข้าโจมตีได้ นอกจากนี้ยังต้องตรวจเรื่องการพกพาอาวุธ ตรวจระเบิดมิให้ถูกนำเข้ามาทำลาย

อาคารสถานที่ และบุคคลภายในพิพิธภัณฑสถาน

นอกจากนี้ มาตรการการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์ในกรณีเกิดจลาจลจึงต้องรวมถึงบทกำหนดหน้าที่และวิธีการให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติ และมีการฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอตามความเหมาะสม เพื่อให้ทุกคนเกิดความคุ้นเคยที่จะปฏิบัติ ไม่เงอะงะ ตระหนกตกใจ เมื่อเกิดภาวะวิกฤตินั้นขึ้นจริงๆ

๒. ภัยที่เกิดกับบุคคลในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งหมายถึงรวมทั้งบุคลากร ผู้มาติดต่องาน และผู้ที่เข้ามาใช้บริการของพิพิธภัณฑ์ อุบัติภัยที่อาจเกิดขึ้นได้กับบุคคล เช่น

- คนเดินชนกระจกซึ่งใสมาก วิธีป้องกัน คือ พิพิธภัณฑ์จะต้องปิดป้าย ตัวหนังสือหรือเครื่องหมายต่างๆ ไว้ที่กระจกบานใหญ่ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวว่าตรงนี้เป็นกระจก เพราะถ้าไม่มีเครื่องหมายเตือน คนอาจจะนึกว่าเป็นประตูที่เปิดอยู่แล้ว เดินชนทำให้กระจกแตกเกิดบาดเจ็บได้
- พื้นที่ขัดมัน หรือพื้นเปียกน้ำจะลื่นหกล้มได้ ดังนั้นจึงควรรักษาพื้นให้แห้งอยู่เสมอ และไม่ควรจะใช้วัสดุขัดมันเป็นเงา ลื่นเกินไป เช่น หินอ่อน หินแกรนิตขัดมัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องจัดแสดง เพราะถ้าผู้ชมลื่นแล้วจะไปกระทบแท่นหรือตู้ซึ่งวางวัตถุจัดแสดง อาจทำให้วัตถุตกลงมาชำรุดเสียหายได้

- กิ่งไม้แห้ง ผลไม้ขนาดใหญ่ เช่น ทางมะพร้าว ลูกมะพร้าว อาจจะหล่นลงมาถูกผู้คนได้ ดังนั้นพิพิธภัณฑ์จึงต้องดูแลตัดต้นไม้ ล้างคอมะพร้าวอย่างสม่ำเสมอ

- บริเวณที่มีแสงไม่เพียงพอ เช่น ในห้องจัดแสดงที่ใช้แสงน้อยเพื่อการอนุรักษ์ ไม่ควรมีการลดระดับหรือเพิ่มระดับพื้น เพราะจะทำให้สะดุดหกล้มได้ บันได หรือที่ซึ่งมีเพดานต่ำเกินกว่าปกติ ควรมีเครื่องเตือนให้รู้ตัวล่วงหน้า

- ต้องหมั่นตรวจตราไม่ให้มีจุดอัป จุดเปลี่ยน หรือที่มีด อันจะเป็นที่ซึ่งมีจลาจลหรือทำประทุษร้ายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลได้

๓ . ภัยที่เกิดกับวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นวัตถุที่มีคุณค่า

- อุบัติภัย : วิธีป้องกัน คือ พิพิธภัณฑ์จะต้องฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ทุกระดับที่จะต้องทำงานเกี่ยวข้องกับวัตถุพิพิธภัณฑ์ให้มีจิตสำนึกรู้คุณค่าของวัตถุ รู้วิธีที่จะจับต้องเคลื่อนย้ายวัตถุ และรู้วิธีจัดเก็บ และจัดแสดงวัตถุให้มั่นคงแข็งแรง ทั้งนี้ พิพิธภัณฑ์จะต้องออกกฎระเบียบ ข้อห้ามและวิธีปฏิบัติทุกขั้นตอน

- อัคคีภัย : วิธีป้องกันก็คือ มีกฎข้อห้ามในการปฏิบัติงานในสถานที่ที่มีวัตถุพิพิธภัณฑ์ ห้ามนำวัสดุไวไฟเข้าไปในบริเวณ ห้ามนำอุปกรณ์ที่มีประกายไฟหรือมีความร้อนสูง เช่น เครื่องเชื่อม เครื่องตัดโลหะ ติดตั้งอุปกรณ์เตือนเมื่อเกิดไฟไหม้ อุปกรณ์ดับเพลิงและระบบดับเพลิงอัตโนมัติที่เหมาะสมเพื่อลดความสูญเสีย

นอกจากนั้นยังต้องกำหนดหน้าที่ของบุคลากรในกรณีไฟไหม้ และมีการฝึกซ้อมในการปฏิบัติในกรณีไฟไหม้ ตลอดจนการซ้อมดับไฟ

- โจรภัย : ป้องกันได้โดยวางกฎระเบียบ และข้อปฏิบัติในการป้องกันโจรภัย ตลอดจนวางกฎระเบียบและข้อปฏิบัติในกรณีที่เกิดการโจรกรรม ติดตั้งอุปกรณ์เตือนภัย เช่น สัญญาณติดตามประตู หน้าต่าง และบนตู้ แท่นครอบ ในกรณีที่มีผู้พยายามเปิด ติดตั้งกล้องวงจรปิด (Close circuit Television - CCTV) มีห้องควบคุม และเจ้าหน้าที่ควบคุมที่เข้มงวด ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้รู้จักสถานการณ์และพฤติกรรมของโจร ให้รู้จักสังเกตความผิดปกติต่างๆ ตลอดจนจัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยทั้งเวลาเปิดและปิดพิพิธภัณฑ์อย่างพอเพียงและเหมาะสม โจรที่ขโมยของใน

พิพิธภัณฑ์สถานแบ่งได้เป็น ๓ จำพวก คือ เจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีโอกาสในการทำการโจรกรรมได้ง่าย การทำทะเบียนวัตถุจะทำให้เรารู้จำนวนวัตถุที่มีอยู่ทั้งหมด พิพิธภัณฑ์สถานส่วนใหญ่มีการวางกฎระเบียบ และมาตรการป้องกันการขโมยของเจ้าหน้าที่ โดยจำกัดจำนวนบุคลากรที่สามารถเข้าถึงวัตถุได้ และจัดแบ่งหน้าที่และขั้นตอนการรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ ซึ่งเมื่อวัตถุสูญหายจะระบุได้ว่าหายในขณะอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ใด ในกรณีเช่นนี้เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบก็ต้องระมัดระวังมิให้หายในขณะที่อยู่ในความรับผิดชอบของตน โจรส้มครเล่น คือ ผู้มีได้ตั้งใจจะขโมยของ เป็นเพียงผู้เข้าชมธรรมดา แต่เมื่อเข้าชมวัตถุที่จัดแสดงอยู่แล้วเกิดความอยากได้ ทั้งวัตถุนั้นก็อาจอยู่ในที่ไม่แน่นอนหามั่นคง จึงหยิบฉวยเอาไป ดังนั้นพิพิธภัณฑ์สถานจึงต้องแสดงวัตถุที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักไม่มากนักให้มิดชิด โดยใส่ตู้หรือแท่นครอบแน่นอน และพิพิธภัณฑ์สถานส่วนใหญ่ไม่อนุญาตให้ผู้ชมนำกระเป๋าหรือหีบห่อขนาดใหญ่เข้าไปในห้องจัดแสดง โจรมืออาชีพ คือผู้ที่ตั้งใจเข้ามาในพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อขโมยของโดยตรง โจรพวกนี้มักขโมยของที่มีราคาสูง มีการวางแผนก่อนล่วงหน้า และมักปฏิบัติงานกันเป็นคณะหลายคน พิพิธภัณฑ์สถานจึงจำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยคอยดูแล และติดตั้งอุปกรณ์รักษาความปลอดภัย เช่น สัญญาณกันขโมยชนิดต่างๆ และกล้องโทรทัศน์วงจรปิด นอกจากนี้วิธีการจัดแสดงที่รอบคอบ ก็จะช่วยป้องกันวัตถุให้พ้นจากการโจรกรรมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุมีค่า ราคาสูง เป็นที่นิยมในท้องตลาด จะต้องติดตั้งไว้ในตู้ที่มั่นคงแข็งแรง จัดแสดงไว้ในจุดที่เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยและกล้องโทรทัศน์จะมองเห็นได้ง่าย จากหลายทิศทาง^{๓๒}

๔. ๓.๑๒ การศึกษาค้นคว้าของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์สถานเป็นแหล่งเรียนรู้ ดังนั้นก่อนที่จะให้คนภายนอกเข้ามาใช้บริการ พิพิธภัณฑ์ในการเรียนรู้ พิพิธภัณฑ์จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้ในเรื่องราวต่างๆ ตามที่พิพิธภัณฑ์กำหนดขอบเขตไว้ และศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนศึกษาเกี่ยวกับบุคคลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้บริการของพิพิธภัณฑ์

๑. วิธีการศึกษาค้นคว้าของพิพิธภัณฑ์

๑.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ซึ่งหมายความว่ารวมถึงหนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ แผ่นพับ แผ่นปลิว แผนที่ แผนที่ แผนผัง รูปถ่าย ภาพเคลื่อนไหวซึ่งบันทึกโดยสื่อต่างๆ เช่น ภาพยนตร์ วิดีทัศน์ และระบบอิเล็กทรอนิกส์ ข้อมูลในเว็บไซต์

๑.๒ ศึกษาค้นคว้าโดยการปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น การสำรวจ และขุดค้น

๑.๓ ศึกษาค้นคว้าในห้องปฏิบัติการ เช่น การวิเคราะห์องค์ประกอบของวัตถุ เนื้อวัตถุ

๑.๔ ศึกษาโดยการเปรียบเทียบรูปแบบของวัตถุพิพิธภัณฑ์

๑.๕ ศึกษาจากข้อมูลในทะเบียนต่างๆ (museum registration data)

๒. การเผยแพร่ผลงานการศึกษาค้นคว้าของพิพิธภัณฑ์

๒.๑ เผยแพร่โดยการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่

๒.๒ เผยแพร่โดยการผลิตเอกสารสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือนำชม แคตตาล็อก หนังสือบทความ แผ่นพับ ฯลฯ

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙

๒.๓ เผยแพร่โดยการผลิตสื่อโสตทัศน วัสดุ เช่น โปสเตอร์ด ใบปิด ภาพถ่าย สไลด์ ภาพเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ

๒.๔ เผยแพร่โดยการจัดกิจกรรม เช่น บรรยาย บรรยายประกอบภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว จัดการอบรม จัดสาธิต จัดการเรียนการสอนทั้งภายในพิพิธภัณฑ์ และออกไปให้บริการของพิพิธภัณฑ์

๒.๕ เผยแพร่โดยการจัดทำอุปกรณ์ประกอบการสอนจำหน่ายในราคาย่อมเยา หรือให้โรงเรียน สถานศึกษาได้ยืม

๒.๖ เผยแพร่โดยการให้บริการค้นข้อมูลในคลังข้อมูลของพิพิธภัณฑ์และข้อมูลในทะเบียนวัตถุ

๓. การศึกษาค้นคว้าด้านอื่นๆ นอกเหนือจากการศึกษาด้านวิชาการในขอบเขตของพิพิธภัณฑ์และวิชาการที่เกี่ยวกับตัววัตถุ การศึกษาชนิดนี้เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานของพิพิธภัณฑ์ เช่น การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิธีการสงวนรักษาวัตถุ การยืดอายุวัตถุให้ยืนยาวตลอดไป การทดลองความเหมาะสมของวัสดุชนิดต่างๆ เพื่อที่จะนำมาใช้กับวัตถุพิพิธภัณฑ์ ศึกษาเทคโนโลยีในการปฏิบัติงานของพิพิธภัณฑ์ในขั้นตอนต่างๆ เช่น อุปกรณ์รักษาความปลอดภัย

๔. การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับกลุ่มคนผู้เป็นกลุ่มเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์ อาจศึกษาด้วยการสัมภาษณ์ ออกแบบสอบถามศึกษาพฤติกรรม ทศนคติ ความพึงพอใจ ความคาดหวัง และความต้องการของบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่มีต่อพิพิธภัณฑ์โดยรวม ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ อาคารสถานที่ การจัดแสดง การบริการ เจ้าหน้าที่ บริการ ความน่าเชื่อถือ ฯลฯ พิพิธภัณฑ์สถานก็เช่นเดียวกับองค์กรอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรธุรกิจที่จะต้องมีการศึกษาและพัฒนา (Research and development) เพื่อให้งานทุกๆ ฝ่ายของพิพิธภัณฑ์มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเพื่อให้พิพิธภัณฑ์ก้าวทันวิทยาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพิพิธภัณฑ์ ซึ่งก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ จึงควรสนับสนุนงานด้านศึกษาค้นคว้าของเจ้าหน้าที่ โดยจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นในการค้นคว้า เช่น เอกสารหนังสือ สถานที่ สำหรับศึกษา อุปกรณ์ รวมทั้งงบประมาณ และให้ถือว่าการศึกษาค้นคว้าเป็นส่วนหนึ่งของงานที่จะต้องดำเนินการ พิพิธภัณฑ์ที่ยึดถืองานศึกษาค้นคว้าเป็นงานอย่างหนึ่ง นอกจากจะได้ประโยชน์ในการพัฒนาประสิทธิภาพของงานแล้ว ยังเป็นการพัฒนาบุคลากรเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และทำให้เจ้าหน้าที่มีความกระตือรือร้น กระฉับกระเฉง และสนุกในการทำงาน^{๓๓}

๔.๔ แนวทางในการรักษาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทย

สมชัย พัวพันพัฒนา ได้กล่าวถึงแนวทางในการรักษาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทย ควรจะมีขั้นตอนดังนี้

๑) เก็บรวบรวมตัวอย่าง คือ การเก็บรวบรวมตัวอย่างงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านทุกชนิดที่มีอยู่ในปัจจุบันและให้ได้ตัวอย่างตามสภาพความเป็นจริงมากที่สุด คือ ให้ได้ของที่ทำขึ้นและใช้อยู่จริงตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในกรณีที่ไม่สามารถจะหาตัวอย่างศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านบางอย่างได้

^{๓๓} อ้างแล้ว, หน้า ๓๐.

เพราะได้มีการเลิกทำ เลิกใช้ไปแล้ว ก็ควรที่จะหาคนมีฝีมือที่เคยทำเคยใช้ของสิ่งนั้น ๆ ได้ทำขึ้นมาใหม่ให้ได้ลักษณะที่เหมือนจริงทุกอย่างเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เคยได้ทำและใช้มาก่อน ตัวอย่างงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น เพื่อที่จะเป็นประโยชน์แก่ชนรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษาวิจัยต่อไปงานศิลปหัตถกรรมที่ควรต้องมีการเก็บรักษาอย่างยิ่งคือ

(๑) งานศิลปหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เพราะว่างานศิลปหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหนึ่ง ๆ นั้น อาจจะไม่มียุคค่าในทางความงามหรือด้านอื่นใดในสายตาของคนทั่ว ๆ ไป แต่งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านั้น มีความผูกพันอันแนบแน่นอยู่กับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้ผลิตและผู้ใช้งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านั้น

(๒) งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในชุมชน คือ งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่อาจจะมีการทำขึ้นในท้องถิ่นอื่น แต่ได้รับความนิยมและใช้สอยกันอย่างแพร่หลายในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งแสดงว่างานศิลปหัตถกรรมนั้น ๆ ย่อมจะสนองประโยชน์ใช้สอยได้เป็นอย่างดี งานศิลปหัตถกรรมดังกล่าวนี้ ควรจะได้รับการเอาใจใส่ และมีการส่งเสริมต่อไป

(๓) งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่มีคุณค่าแก่การศึกษา และเก็บรักษา ได้แก่ งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีลักษณะเด่นในด้านต่าง ๆ เช่น เหนียวในรูปแบบ เหนียวในฝีมือ เหนียวทางด้านประโยชน์ใช้สอย หรือมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นมาก เป็นต้น งานศิลปหัตถกรรมเหล่านี้ ย่อมที่จะทำขึ้นจากที่มีฝีมือ หรือมีความคิดสร้างสรรค์เป็นพิเศษ จึงควรที่จะได้มีการเก็บรักษาและพัฒนาต่อไป

(๔) งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่กำลังจะเสื่อมสูญ ได้แก่ งานศิลปหัตถกรรมที่หมดหน้าที่ใช้สอยแล้วในปัจจุบัน หรืองานศิลปหัตถกรรมที่ไม่สามารถที่จะบุคคล หรือมีวัสดุที่จะทำงานศิลปหัตถกรรมนั้น ๆ ได้อีกต่อไป

๒) การรวบรวมข้อมูล เมื่อมีการเก็บรักษาตัวอย่างศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแล้ว ควรจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอันเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นไว้ด้วย เพื่อจะให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาถึงเรื่องราวของสิ่งของนั้น ในแง่มุมต่าง ๆ ข้อมูลที่ควรจดบันทึกไว้ ได้แก่

(๑) อะไร สิ่งที่เกิดขึ้นมานั้น มีชื่อเรียกว่าอะไร ภาษาท้องถิ่นเรียกว่าอะไร ภาษากลาง เรียกว่าอะไร ทำขึ้นด้วยวัสดุอะไร มีรูปร่างลักษณะอย่างไร มีขนาดที่แท้จริงอย่างไร และควรที่จะแสดงให้เห็นถึงส่วนประกอบอื่น ๆ ของงานศิลปหัตถกรรมนั้นให้ละเอียดด้วย

(๒) ที่ไหน สิ่งนั้นได้มาจากที่ไหน อยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นอย่างไร

(๓) เมื่อไหร่ สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีประวัติความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้ทำได้ แบบ อยางมาจากไหน ทำเมื่อไหร่ มีการดัดแปลงหรือไม่อย่างไร ใช้หรือเก็บรักษากันอย่างไร ได้มาโดยวิธีใด เป็นต้น

(๔) ทำไม สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยเหตุผลอย่างไร มีหน้าที่ใช้สอยอย่างไร เหตุใดจึงมีขนาดและรูปร่างลักษณะอย่างนั้น เหตุใดจึงต้องใช้วัสดุอย่างนั้น เหตุใดจึงต้องใช้สอยอยู่ในชุมชนนั้น และเหตุใดจึงเสื่อมความนิยมไปจากชุมชน

(๕) อย่างไร สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีวิธีการสร้างสรรค์อย่างไร ตั้งแต่การเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ และขั้นตอนในการทำงานศิลปหัตถกรรมนั้น ๆ จนสำเร็จเป็นรูปร่างขึ้นมา

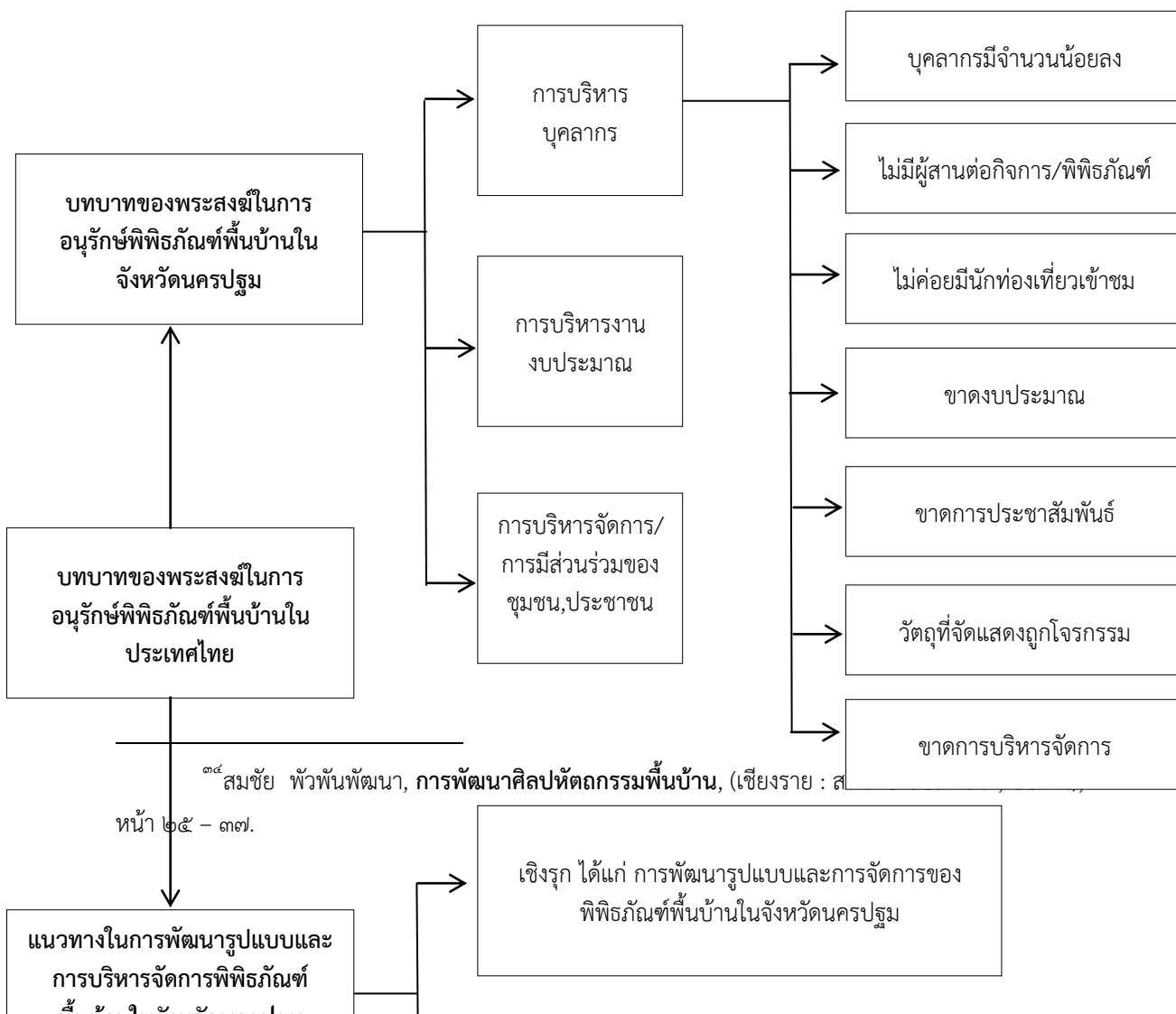
๓) การวิเคราะห์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน การวิเคราะห์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น คือการพิจารณาถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รวบรวมไว้ ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ในด้านรูปแบบ วัสดุดิบ อุปกรณ์เครื่องมือ วิธีการ การตลาด ตลอดจนความนิยมชมชอบของประชาชน การวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องนี้ จะต้องอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์และสถิติเข้าช่วยเป็นอย่างมาก การวิเคราะห์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ และวิธีการที่เป็นหลักวิชาการอยู่มาก เมื่อได้มีการวิเคราะห์ห่อออกมาแล้ว ก็จะเป็นการค้นพบแนวทางการอนุรักษ์งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นต่อไป^{๓๔}

สรุปว่าความสำคัญของงานหัตถกรรมและผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่ไม่เพียงแต่จะสะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คนบนแผ่นดินเท่านั้น หากยังสะท้อน ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ที่สั่งสมสืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ที่สามารถนำไปสู่การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน ของแต่ละกลุ่มชนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชอุตมมงคล (หลวงพ่อดูตมะ)”

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยต่าง ๆ แล้วนำมารวบรวม เรียบเรียงไว้ในงานวิจัยนี้ และจากการที่ได้ทบทวนเอกสารต่าง ๆ และลงพื้นที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้



แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากแผนภาพที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นว่า “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านในจังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ โดยได้รับความเมตตาแนะนำจากหลาย ๆ ท่าน เป็นต้นว่า พระเดชพระคุณ พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) เจ้าคณะภาค ๑๕ เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ พระครูสิริปัญญาวิวัฒน์ (บุญสม ผลยาโณ) เจ้าคณะอำเภอนครชัยศรี เจ้าอาวาสวัดสำโรง พระครูอาทรภักทกิจ (เกื้อกุล ขุฑโท) รองเจ้าคณะอำเภอบางเลน เจ้าอาวาสวัดสุขวัฒนาราม พระครูสังฆรักษ์ไพบูลย์ กตปุญโญ เจ้าอาวาสวัดห้วยตะโก พระครูพิทักษ์สุขวัฒน์ (พะเยาว์ เตชธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดท่าพุท และวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม เป็นต้น โดยประเด็นการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ด้วยตนเอง สัมภาษณ์ในขอบเขตของบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านในจังหวัดนครปฐม ดังนั้น ผู้วิจัยพอสรุปประเด็นได้ดังต่อไปนี้

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านในจังหวัดนครปฐม มีประเด็นใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประเด็นดังนี้

๑) บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านในจังหวัดนครปฐม

๒) บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านในประเทศไทย

๓) แนวทางในการพัฒนารูปแบบและการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานบ้านจังหวัดนครปฐม โดยในแต่ละประเด็นนั้น ได้สรุปออกไปอีกหลายหัวข้อย่อยด้วยกันดังนี้

๑) บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานบ้านในจังหวัดนครปฐม สามารถแยกออกได้อีก ๓ ประเด็นด้วยกันคือ

๑.๑ การบริหารบุคลากร

๑.๒ การบริหารงานงบประมาณ

๑.๓ การบริหารจัดการ/การมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน

โดยการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานนั้น ผู้วิจัยพอสรุปได้ดังนี้

- บุคลากรมีจำนวนน้อย
- ไม่มีผู้สานต่อกิจการ/พิพิธภัณฑสถาน
- ไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยวเข้าชม
- ขาดงบประมาณ
- ขาดการประชาสัมพันธ์
- วัตถุที่จัดแสดงถูกโจรกรรม

- ขาดการบริหารจัดการ

ในส่วนของบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑) เชิงรุก

๒) เชิงรับ

เชิงรุก ได้แก่ การพัฒนารูปแบบและการจัดการพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม

เชิงรับ ได้แก่ แนวทางในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม นำมาประยุกต์ใช้กับพิพิธภัณฑสถานวัดสำโรง อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม